

Studier i Aarhus Kannikebords Jordebog fra ca. 1315. II.

Af *Poul Rasmussen*.

Udarbejdet med Understøttelse af den grevelige
Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Mark Guldtallet i de Byer, Jordebogen behandler.

Mark Guldtallet i mange af de Byer, Jordebogen behandler, kendes ikke fra bevarede Kilders Opgivelser, men maa bestemmes ved Beregninger. De Metoder, der benyttes til disse Beregninger, vil blive beskrevet i det følgende.

I »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 184 ff., er det paavist, at de Gaarde i Ning, Hasle og de to Lisbjerg Herreder, der havde mindre end 4 Mark Gulds Jord, og som tilhørte Bispen eller Kapitlet, dengang Gæsteriet blev paalignet, svarede 1 Hovhests Gæsteri af hver hel og hver ægte Brøkdæl af 1 Mark Guld; Gaarde med 4 til 6 Mark Gulds Jord var ansat til 4 og Gaarde med over 6 Mark Gulds Jord til 5 Hovhestes Gæsteri. Samstedes, S. 221 ff., er Forholdet mellem Gaardenes Størrelsesansættelse og deres Mark Guldtal undersøgt. Det fremdragne Materiale viser, at Gaarde paa 0—1 Mark Guld kaldtes Bol, Fjerdedels- eller Trediedelsgaarde, Gaarde paa 1—2 Mark Guld kaldtes Bol, Fjerdedels-

gaarde, Trediedelsgaarde eller Halvgaarde, Gaarde paa 2—3 Mark Guld benævntes Halvgaarde, Totrediedels- eller Trefjerdedelsgaarde, Gaarde paa 3—4 Mark Guld Totrediedels-, Trefjerdedels- eller Helgaarde og Gaarde paa 4 Mark Guld eller derover Helgaarde. Forudsætter man, at Forholdene var de samme i de andre Herreder, og kender man Gaardenes Gæsteri og Størrelsesansættelse samt deres Arealer efter Landmaalingen i 1683, kan man for hver Gaard beregne den maksimale og den minimale Størrelse af det Areal, der i 1683 svarede til 1 Mark Gulds Jord. Dividerer man derefter Byens samlede Areal med det største minimale og det mindste maksimale Areal, finder man henholdsvis det største og det mindste af de Mark Guldtal, der kan komme i Betragtning.

En Gaards Gæsteri og Størrelsesansættelse kan ikke benyttes til Beregning af en Bys Mark Guldtal, med mindre man kender dens Areal 1683 og ved, at den tilhørte Kapitlet eller Bispen, dengang Gæsteriet blev paa-lignet og Gaardene inddelt i Størrelsesklasser. Da Gaardenes Størrelsesansættelser er ældre end 1392 (se C. A. Christensens Afhandling om Ledingssatserne i »Med Lov skal Land bygges«, S. 305), kan kun de Gaarde komme i Betragtning, hvis Skæbne man kan følge fra Midten af det 14. til Slutningen af det 17. Aarhundrede.

En Jævnførelse mellem Tabellerne S. 60 f. viser, at Kornafgiften af en Mark Guld i de Byer, som ikke laa paa Djursland eller Mols eller i Sønder Hald Herred, kunde andrage $\frac{3}{4}$ —1 Øre Korn, naar 1 Mark Guld svarede til mindre end 10 Tdr. Land i 1683. I øvrigt laa Kornafgiften mellem 1 og $1\frac{1}{2}$ Øre, naar 1 Mark Guld svarede til mindre end 17 Tdr. Land, og mellem $1\frac{1}{2}$ og 3 Øre, naar 1 Mark Guld svarede til mere end 17 Tdr. Land.

I Løbet af det 14. Aarhundrede blev Landgilden sat ned til ca. en Trediedel, og i Tiden mellem 1427 og Reformationen blev der i Regelen lagt $\frac{1}{2}$ eller 1 Ørtug til den Kornafgift, hver af Kannikernes Fæstere maatte betale (se »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 179). Da Gaardene i Aarhusegnens Byer gennemsnitlig var paa 3—4 Mark Guld, kan man altsaa regne med, at der for 1 Mark Guld af Kannikernes Jord blev betalt lige saa mange Ørtug Korn i 1427 som Øre Korn i 1315 og lige saa mange $+\frac{1}{3}$ til $\frac{1}{3}$ Ørtug Korn i Tiden efter Reformationen.

I Egne, hvor Kannikerne ikke havde mange Gaarde, blev Kapitelgodsets Kornlandgilde undertiden tillempet efter de Principper for Landgildens Paaligning, der var de mest almindelige de paagældende Steder. Da en Afgift paa 1 Øre Korn i 1315 uden for Djursland og Mols altid svarer til mellem 7 og 12 Tdr. Land (se Tabellerne S. 60 f.), bør man derfor ikke benytte de yngre Kornafgifter til Bestemmelse af Byernes Mark Guldtal, med mindre hver Ørtug Korn i 1427 svarer til 7—12 Tdr. Land og i Tiden efter Reformationen til 6—10 Tdr. Land. Kender man Kornafgiften baade i 1315 og efter Landgildenedsættelsen, og stemmer de ikke overens med hinanden, skal der naturligvis kun tages Hensyn til Afgiften i 1315.

Paa Mols og Djursland samt i Sønder Hald Herred var Kornafgiften i 1315 betydeligt lavere end i de andre Herreder. Da man kun kender Størrelsen af den Afgift, der i 1315 blev betalt af 1 Mark Guld, for faa Byers Vedkommende inden for dette Omraade, og Kapitlet allerede før Reformationen afhændede praktisk talt alt sit Gods i Djursland og paa Mols, er Usikkerhedsmomenterne imidlertid saa store, at Kornlandgilden i

disse Herreder ikke kan anvendes ved Beregningen af Byernes Mark Guldtal.

Ud fra sikre Oplysninger om en Række Byers Mark Guldtal, Boltal og Udsæd kan man paavise, at en Mark Guld paa Aarhusegnen som Regel svarede til mellem 9 og 17 Tdr. Land 1683 og aldrig til flere end 25 Tdr. Land, at Bolenes Mark Guldtal var delelige med 3 eller som oftest med 4, og at 1 Ørtug Udsæd 1315 kunde svare til 3,5 Tdr. Land, men normalt svarede til mellem 1,9 og 3 Tdr. Land (se S. 59 ff.). Disse Regler kan ofte benyttes til Kontrol og Præcisering af Mark Guldtal, man har bestemt ved Hjælp af Gæsteri, Størrelsesansættelse og Kornafgift.

For mange Byers Vedkommende opgiver Jordebogen et Bols, en Bolsparts eller blot Kapitelgodsets Mark Guldtal. I saa Fald kan man beregne hele Byens Mark Guldtal, hvis man kender Bolenes Antal eller ved, hvor stor en Part af Bymarken Kannikerne ejede. Da det af Markbogen 1683 fremgaar, hvor store samtlige Gaardes Agertilliggender var, kan man bestemme Forholdet mellem Kannikegodset og Resten af Bymarken, hvis man kan identificere Kapitlets Gaarde i 1315 med Gaarde i Markbogen.

Ved et Stuv forstod man en Del af en Gaards Tilliggende i Ager eller Eng, som var skilt ud ved Salg eller Gave, men bevarede en vis Tilknytning til Resten af Ejendommen, for saa vidt som det var gældende Praksis ved senere Omrebninger af Bymarken at tilmaale Gaarden dens oprindelige Kvotapart af Marken og overlade det til Ejerne af Gaarden og Stuvet at træffe Aftale om Stuvjordens Udstrækning og Beliggenhed. Af Sognejordebøgerne 1661 fremgaar det, at Vejlbys var paa $95\frac{1}{2}$ Otting, sandsynligvis fejl for 96 Ottinger = 12 Bol, foruden $1\frac{1}{3}$ + $2\frac{2}{3}$ Ottinger Kirke-

stuv, og at Ølsted var paa 30 Mark Guld = 5 Bol foruden Præstens Stuvjorder, der rimeligvis er gammelt Kirkestuv. Da Kirkestuvene i Vejlbj og Ølsted altsaa baade er regnet med til de Gaarde, som havde samme Besiddere som Stuvene, og til de Gaarde, hvortil de oprindelig havde hørt, er det muligt, at Jydske Lov, I, 55, tillader, at Kirkestuv holdtes uden for Rebningen ved Solskiftets Indførelse¹⁾, fordi Gaardene, hvortil Kirkestuvene egentlig hørte, havde opnaaet den Begunstigelse at beholde deres oprindelige Andel i Bymarken ved Omrebninger o. s. v. Under disse Omstændigheder medførte Kirkestuvens Særstilling nemlig ikke, at Gaardenes Kvotaparter skulde udtrykkes i særligt komplicerede Brøker, men gjorde tværtimod Fordelingen af Byens Jorder simplere, end den ellers vilde være. Forholder det sig imidlertid saaledes, at Afgivelse af Jord til Kirkestuv ikke altid medførte en tilsvarende Reduktion af Gaardenes Bolsparter og Mark Guldtal, ansættes Byernes samlede Mark Guldtal ofte for højt, naar det opgives direkte eller bestemmes ved Hjælp af Gaardenes Gæsteri, Størrelsesansættelse og Kornlandgilde alene.

I Henhold til Jydske Lov, I, 55, var det ikke blot Kirkestuvene, som skulde forblive uberørte af Solskiftets Omrebning, men ogsaa de Stuv, der var saa gamle, at man ikke vidste, til hvis Lodder de hørte. Saadanne Stuv's Mark Guldtal er naturligvis ofte regnet dobbelt, saaledes at de paagældende Byers Mark Guldtal lige-

¹⁾ Ifølge Recesserne 1539, § 13, og 1558, § 41, der utvivlsomt stadfæster gammel Sædvane, havde Gaarde, hvorfra Kirkestuv var skilt ud, Ret til at faa Kirkens Jord i Fæste for sædvanlig Skyld og Landgilde. Sandsynligvis er det kun i de Tilfælde, hvor denne Ret var opgivet — i Regelen vistnok til Fordel for Præstekaldet — at Kirkestuvet blev behandlet anderledes end andre Stuvjorder.

ledes bliver for store, naar Beregningerne ikke foretages eller verificeres ved Hjælp af Bolinddelingen.

Medens nogle Stuvjorders Mark Guldtal bliver talt med to Gange, findes der paa den anden Side en Del Enemærker og Tofter, som slet ikke kommer i Betragtning ved Mark Guldtallenes Bestemmelse, skønt de utvivlsomt var guldvurderede (se t. Eks. Hedensted-Afsnittet, S.R.D., VI, S. 426). Tofterne saavel som Enemærkerne laa nemlig uden for Bolinddelingen, og i de Tilfælde, hvor man beregner en Bys Mark Guldtal ved at multiplicere Bolenes Antal med deres Mark Guldtal, tager man altsaa intet Hensyn til Enemærkerne og Tofterne. Ved man, hvor meget Korn der blev saaet i et Enemærke og i en Mark Guld af Byens øvrige Jord el. Ign., kan man naturligvis bestemme Enemærkets Mark Guldtal. Derimod kan man ikke regne med, at Enemærkernes og Tofternes relative Størrelse og derigennem deres Mark Guldtal fremgaar af Markbøgernes Oplysninger, da Tofterne ingenlunde altid betegnes som saadanne i Markbøgerne, og de fleste Enemærker, bortset fra Herregaardenes Jorder, var helt forsvundet eller stærkt reduceret i 1683.

*Hedensted*²⁾.

Af Jordebogen 1315 fremgaar det, baade hvor mange Mark Guld og hvor mange Ottinger, d. v. s.

²⁾ »Danmarks Stednavne«, Nr. 8, Vejle Amt, behandler ogsaa de Stednavne, Jordebogen nævner i Forbindelse med Beskrivelsen af Hedensted Kirkes Jorder og af Kannikebordets Gods i Hedensted By. Til de Oplysninger, der meddeles om disse Navne, er det muligt at give følgende Tilføjelser og Rettelser: Navnet »Præstænbalugh« genfindes i Navnet »Preste Balle Blocher«, som forekommer i Markbogen 1683. »Hedensted Mark« burde ikke være anført som Navn paa et Enemærke, da Sammenhængen, »Item habet ecclesia unum Enmæarki in *Hæthænstatmarki*, quod dicitur *Hæthænstatmark*«, tydeligt viser, at det drejer sig om et Tilfælde af

Ottendedele af et Bol, Kannikebordets Jorder i Hedensted var paa. Da Hedensted Mark i 1683 var regelmæssigt solskiftet, kan man ikke bestemme Bolenes Antal og derigennem Byens Mark Guldtal ved Hjælp af de Metoder, Henrik Larsen har anvist. Derimod er det muligt at finde de Gaarde i Markbogen 1683, som svarer til Kapitlets Gods i 1315. Det er derefter let at beregne Størrelsen af Kannikebordets Andel i Bymarken 1315 og bestemme Byens Mark Guldtal (se Indledningen S. 4). Gangen i Undersøgelsen er følgende: Ved Hjælp af Tabel 1 identificeres de Gaarde, Kapitlet afstod i 1634 og 1642, med Gaarde i Matriklen 1664, hvis Identitet med Gaarde i Markbogen det ikke volder Vanskeligheder at fastslaa. Efter at Gaardenes Kornafgifter er skilt ud fra deres Gæsteri, godtgøres det, at de Gaarde, Kapitlet ejede i 1634, er de samme som det Gods, Præbendet Hørning fik anvist i 1427. I Tabel 2 fremlægges det Materiale, som er nødvendigt (se Indledningen S. 1 ff.), for at man kan bestemme Mark Guldtallet for Kapitelgodset 1427—1634 og paavise, at

---

Dittografi. Kirkens Jord uden for Sognet behandles aabenbart i Rækkefølgen Nord, Øst, Syd. »Brakælund« har altsaa efter al Sandsynlighed ligget mellem Store Dalby og Hostrup, men behøver ikke at høre til Store Dalby Sogn. Det Afsnit, der handler om Kannikebordets Gods i Hedensted, har til Overskrift »Hæthenstath et Hanebal«; »Scoghsjordt«, som vedføjes i Scriptoris, er en sekundær Marginaltilføjelse, der refererer sig til den i selve Afsnittet omtalte Skovjord. Ordet Balle kan betyde en dyrket Plads i en Skov (se Fejlbergs Ordbog og »Danmarks Stednavne«, Nr. 1, S. VI, jvnf. Navnene Hugormsballe og Bredeballe paa to Skovrydninger i Enemærket Havreballe, S. R. D., VI, S. 433). Da Skovjord næppe kan være et Egennavn, og Overskriftens Hanebal vanskeligt kan sigte til andet end dette Stykke Jord eller Jorden »inclusam inter duas curtes«, er det derfor sandsynligt, at Sætningen, »que dicitur Scoghsjordt«, skal rettes til, »que est Scoghsjordt et dicitur Hanebal«. At Hanebal skulde være Navnet paa en Gaard, saaledes som det antages i »Danmarks Stednavne«, er der i alt Fald intet, som taler for.

Tabel 1.

Aarstal	Ejer eller Sælger	Køber	Ørtug Rug	Ørtug Byg	Ørtug Havre	Fjerd. Smør	Ørtug Byg eller Malt Gæsteri	Ørtug Korn
a) 1427	Præb. Hørning							3
b)								1
c)								2
d)								2½
e)								1
	NB.: øde							
f) 1634	Kapitlet	J. M. Harbou	1	1	1	1	1	1
g) 1642	Kapitlet	Birg. Bille	1	2¼	1	1		
h)			1	2	1	1		
i)			½	½	½	½	¾	
j) 1652	P. Gyldenstjerne	Hospitalet	1	2	1	1		
k)			1	1¼	½	½		
l) 1661	M. Skinkel		[(1)]	[(1)]	[(1)]	[(1)]	[(1)]	
m) 1662			[(1)]	[(1½)]	[(1)]	[(1)]	[(1)]	
1664				(1½)				
n)	Hospitalet		[(1)]	[(2)]	[(1)]	[(1)]		
o)			[(½)]	[(1)]	[(½)]	[(½)]		
p)	H. Rantzau		1	1	1	2		
q)	H. Friis		1	1	1	1		
r)	P. Gyldenstjerne		[(1)]		[(1½)]	[(2)]		
s)	N. Krog m. fl.		1	1	1½	2		
					[(1)]	[0]		

Gaarde i Hedensted, som ikke var jordegne eller tilhørte Præstekaldet, og hvis Landgilde kendes fra Biskop Ulriks Vedtægtsændringer 1427 (S. R. D., VI, S. 469), fra Kronens Skøder (5/11 1634 (Jydske Registre, 9, 85), 31/10 1642 (Jydske Registre, 10, 238), 22/9 1652 (Jydske Registre, 12, 97)) og fra Sognejordebogen 1661 samt Matriklerne 1662 og 1664. Tallene i skarpe og runde Parenteser er dem, som ikke anføres i Matriklen 1664, der er meget ufuldstændig, men henholdsvis i Sognejordebogen og i Matriklen 1662.

det er identisk med Kannikebordets Gods i 1315. Hermed er Kæden fra 1315 til 1683 sluttet, og Byens Mark Guldtal kan beregnes.

Efter Landgilden at dømme maa Gaarden h i Tabel 1 være identisk med j og n, i med k og o, f med l og g med m. Jens Mogensen Harbou var gift med Birgitte Bille, men døde barnløs. Da Preben Gyldenstjerne var gift med Birgitte Billes Broderdatter, og Morten Skinke var hendes Søstersøn, taler Slægtskabet mellem Ejerne af de forskellige Gaarde ligeledes for de foretagne Identifikationers Rigtighed.

Det er meget almindeligt, at hele eller en Part af en Gaards Byg- eller Malt-Gæsteri i Jordebøger, Skøder o. lign. er lagt sammen med Gaardens Byglandgilde. Da f, l og i, ganske som Tilfældet er med de fleste af Kannikernes øvrige gamle Besiddelser, svarede Gæsteri og betalte lige mange Ørtug af hver Kornsort i Landgilde, er det derfor sandsynligt, at Landgilde og Gæsteri af Kapitlets Gaarde i Hedensted oprindeligt har andraget henholdsvis:

- 1 Ørtug Rug, 1 Ørtug Byg, 1 Ørtug Havre, 1 Ørtug Malt Gæsteri = 4 Hovheste,
 1 Ørtug Rug, 1 Ørtug Byg, 1 Ørtug Havre, 1 Ørtug Malt Gæsteri = 4 Hovheste,
 1 Ørtug Rug, 1 Ørtug Byg, 1 Ørtug Havre, $1\frac{1}{4}$ Ørtug Malt Gæsteri = 5 Hovheste og
 $\frac{1}{2}$ Ørtug Rug, $\frac{1}{2}$ Ørtug Byg, $\frac{1}{2}$ Ørtug Havre, $\frac{3}{4}$ Ørtug Malt Gæsteri = 3 Hovheste.

Den Omstændighed, at Antallet af Hovhestes Gæsteri korresponderer nøje med Kornlandgilden og Gaardenes

Størrelse (se Tabel 2), tyder paa, at Gæsteriets Størrelse er rigtigt bestemt³⁾.

Kornlandgilden af Kapitlets fire Gaarde i Hedensted beløb sig i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede til 10½ Ørtug i alt, medens Fæsterne af Præbendet Hørnings fire Gaarde, som ikke var øde i 1427, maatte svare 8½ Ørtug Korn tilsammen (se Tabel 2). Da en øde Gaards Jorder ofte blev fordelt paa andre Gaarde uden Forhøjelse af Landgilden, og Kapitelgodsets Kornafgifter normalt blev sat op med ½ eller 1 Ørtug pr. Gaard i Tiden 1427—1600, maa man formode, at de fire Gaarde, Kapitlet i 1634 og 1642 afstod til Jens Harbou og hans Hustru, er identiske med Kannikebordets Gods i Hedensted, som Præbendet Hørning fik tildelt i 1427.

Tabel 2.

Gaardenes Tilliggender 1683 i Tdr. Land	Hovhestes Gæsteri	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Gaardenes Størrelses- ansættelse iflg. Sogne- jordebogen 1661	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Kornlandgilden 1427 i Ørtug	Kornlandgilden i det 17. Aarhundrede i Ørtug
56,17	5	9,36	—	1/1	18,72	—	3	3
54,10	4	18,03	9,02	1/1	18,03	—	2,5	3
52,85	4	17,62	8,81	1/1	17,62	—	2	3
24,92	3	12,46	8,31	1/2	24,92	8,31	1	1,5
I alt 188,04	16			3½			8,5	10,5

³⁾ Gæsteriet af Kapitlets Gaarde tilfaldt i Almindelighed Kronen og plejer derfor at være indført i Lensjordebøgerne. Ingen af de Jordebøger, der kan komme i Betragtning, giver dog Oplysninger om Gæsteri, som svarede af Kannikernes Gaarde i Hedensted.

Da 1 Ørtug Kornlandgilde i 1427 og i det 17. Aarhundrede svarer til henholdsvis 22,1 og 17,9 Tdr. Land 1683, maa Kornafgifterne i Henhold til det S. 3 anførte lades ude af Betragtning ved Mark Guldtallets Bestemmelse. Holder man sig til Gaardenes Gæsteri og Størrelsesansættelse, fremgaar det af Tabel 2 (Tallene, som er trykt med Kursiv), at 1 Mark Guld ikke har svaret til mindre end 9,02 og mere end 9,36 Tdr. Land 1683. Da det samlede Areal var paa 188,04 Tdr. Land, skulde Kapitelgodsets Mark Guldtal altsaa være 20 eller 21. Det er imidlertid muligt, at de 5 Hestes Gæsteri, der svarede af den største Gaard (hvis det da i det hele taget er rigtig), at Gaardens Fæster betalte 5 Hestes Gæsteri), er bevaret uændret fra den Tid, da denne Gaards Landgilde og vel ogsaa dens Tilliggende forholdt sig til de to andre Helgaardes som 3 til 2. Burde den store Gaard kun betale 4 Hestes Gæsteri, vilde mindste Maksimum blive 12,46 og største Minimum 9,36, saaledes at Kapitelgodsets samlede Mark Guldtal kom til at ligge mellem 15 og 20. I 1315 var Kannikebordets Besiddelser i Hedensted paa 18 (eller rettere $17\frac{3}{4}$) Mark Guld. Hvis Kapitlet i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede ejede mellem 15 og 20 Mark Guld i Hedensted, er det derfor sandsynligt, at de paagældende Gaarde ikke blot er identiske med Præbendet Hørnings 4 (5) Gaarde i 1427, men ogsaa med Kannikebordets 5 Gaarde (4 Brydegaarde og 1 Landbostavn) i 1315.

Hedensted Bymark var i 1683 paa 603 Tdr. Land og Kapitlets tidligere Gaarde paa tilsammen c. 188 Tdr. Land. Da Kannikebordet i 1315 foruden 2 Mark Gulds Jord, som laa uden for Bolinddelingen, ejede $7\frac{7}{8}$ Otting = $15\frac{3}{4}$ Mark Guld, har Hedensted antagelig været paa

56 eller 57 Mark Guld og altsaa haft 3 Bol samt Særjorder svarende til c. $\frac{1}{2}$ Bol⁴).

Torup og Toftehesle.

Ifølge det Afsnit af Jordebogen, som har Overskriften Torup, havde Kannikerne $\frac{1}{2}$ Otting af denne Bys Jorder, hvori der kunde saas 2 Øre Korn. Af Afsnittet med Overskriften Toftehesle fremgaar det imidlertid, at Kapitlet foruden Gaarden af dette Navn ejede $1\frac{1}{2}$ Otting og noget Stuvjord i Torup, hvori der kunde saas $4\frac{1}{3}$ Øre Korn, altsaa mindre end $1\frac{1}{2}$ Øre Korn i $\frac{1}{2}$ Otting. Da det Kapitel, der behandler Kannikerne's Gods i Sognebyen Hedensted, oplyser, at der kunde saas netop 2 Øre Korn i $\frac{1}{2}$ Otting Jord, »si ex integro aretur«, er det sandsynligt, at Torup-Afsnittets Udsæd er den Mængde Korn, der kunde saas, hvis Jorden udnyttedes fuldt ud (se nedenfor S. 62 f.), medens Toftehesle-Afsnittet anfører den faktiske Udsæd. I det følgende er det derfor Toftehesle-Afsnittets Opgivelser, der lægges til Grund for Beregningerne. Forskellen mellem de to Afsnits Oplysninger om Kapitelgodsets Størrelse skyldes utvivlsomt, at Toftehesle-Afsnittet omhandler Kapitlets Jorder i Torup, hvorimod Torup-Afsnittet kun medtager det Gods, Biskop Jens Assersen havde skæn-

⁴) Af de c. 8 Mark Guld Særjord tilhørte c. 2 Hedensted Kirke og 2 Kannikebordet. Særjordernes relativt betydelige Udstrækning staar utvivlsomt i Forbindelse med, at en Del af Hedensted Bymark var Skovjord, der først sent var blevet ryddet.

NB.: Hedensted Kirke havde i Sognebyen Jord til 10 Øre Korns Udsæd, hvad der svarer til 5 Mark Guld eller $\frac{1}{11}$ af hele Byen, hvis den virkelig var paa 56 Mark Guld. Da Kirkens Jorder i 1315 sandsynligvis omfattede saavel Kirkens som Præstekaldets Jordegods (begge Dele tilhørte nemlig Kapitlet), og Kirken i 1683 ikke ejede Jord i Hedensted By, stemmer det udmærket overens hermed, at Præstegaarden i 1683 netop ejede $\frac{1}{11}$ af hele Bymarken.

ket Kannikerne («*Omnia bona inmediate supra scripta, scilicet . . . . unam curtem i Tokeedorp . . . ., contulit mense . . . . episcopus Johannes*«).

Hverken Jordebogen 1315 eller andre Kilder opgiver, hvor mange Mark Guld Torup og Toftehesle var paa. Ved at følge Kapitelgodsets Skæbne ned gennem Tiderne kan man imidlertid skaffe Oplysninger til Veje om de Gaardes Gæsteri, Størrelsesansættelse og Kornlandgilde, hvis Jorder tilhørte Kannikebordet i 1315. Derefter kan Mark Guldtallet beregnes ved Hjælp af de Metoder, der er beskrevet i Indledningen S. 1 ff. Torup Bymark bestod af et Bol og et Enemærke, Knæsted kaldet. Da Bolenes Mark Guldtal i Regelen var delelige med 4, kan Byens Mark Guldtal bestemmes mere nøjagtigt, hvis man kan beregne, hvor stor en Part af Bymarken Enemærket udgjorde.

I 1315 bestod Kapitlets Besiddelser i Torup af en mindre Gaard og en stor Gaard, Toftehesle, af hvis Tiliggende Knæsted Mark var en Part. Ved Skøde af 5. Nov. 1634 afstod Kongen paa Kapitlets Vegne tre Gaarde i Torup til Jens Mogensen Harbou. Skødet oplyser, at Knæsted Enemærke hørte til de to største af disse Gaarde, og i Markbogen benævnes et af de Fald, der tilhørte dem alene, Knæsted. Da de Gaarde i Torup, Kapitlet ikke har ejet, alle var Selvejrgaarde, er det derfor sandsynligt, at de to store Gaarde er fremkommet ved Deling af Toftehesle, medens den mindre Gaard er den samme som Kannikebordets lille Gaard i 1315.

Kapitlets Gaarde betalte 4, 4 og 3 Ørtug Kornlandgilde og havde, efter hvad Markbogen oplyser, Agertiliggende paa henholdsvis 39,2, 39,3 og 30,9 Tdr. Land. Udsæden i Toftehesle c. 1315 forholdt sig til Udsæden i den lille Gaard som 36 til 13, og da de to store Gaarde,

som antagelig var opstaaet ved Deling af Toftehesle, tilsammen svarede 8 Ørtug i Kornlandgilde og havde 78,5 Tdr. Land Agerjord, skulde man vente, at den lille Gaard betalte 3 Ørtug Korn og havde 28,3 Tdr. Land Agerjord. Den Overensstemmelse, der bestaar mellem Gaardens faktiske og dens beregnede Kornafgift og Agertilliggende, bekræfter Rigtigheden af de foretagne Identifikationer.

Ved Kannikebordets Udskiftning i 1427 fik Præbendet Hørning anvist to Gaarde i Torup, hvis Fæstere betalte henholdsvis 3 og $2\frac{1}{2}$ Ørtug Korn, samt en øde Gaard, hvis Jorder var lejet bort for 1 Ørtug Korn (se S. R. D., VI, S. 469). Da Kornlandgilden i Tiden efter 1427 sædvanligvis blev sat op med $\frac{1}{2}$ eller 1 Ørtug pr. Gaard, var Gaarden, hvis Afgift opgives til 3 Ørtug, formodentlig Halvparten af Toftehesle, som i 1634 var fæstet bort for 4 Ørtug Korn m. v. Gaarden, hvis Afgift opgives til $2\frac{1}{2}$ Ørtug Korn, var sandsynligvis Kapitlets gamle Gaard i Torup, som i 1634 var fæstet bort for 3 Ørtug Korn m. v. Den øde Gaards Jorder maa altsaa være den anden Halvdel af Toftehesles fordums Tilliggende.

Ifølge Markbogen var Toftehesle-Gaardene de eneste, som havde Part i Faldet Knæsted = 6,9 Tdr. Land, i en Række Fald, som Markbogen behandler umiddelbart efter Knæsted, = 6,3 Tdr. Land samt i et Stykke Jord i Østermarken, som kaldtes Lund, = 4,4 Tdr. Land. Saafremt hele Enemærket endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede tilhørte de to Gaarde alene, har det altsaa ikke været paa mere end 17,6 Tdr. Land. Selvejergaardene, som var de eneste Gaarde i Torup, der ikke havde tilhørt Kapitlet, var paa 84,5 Tdr. Land. Da 4 Ottinger, d. v. s. om ved Halvdelen af den egentlige By, tilhørte dem, og hele Torup var paa 193,9 Tdr.

Land i 1683, skulde Knæsted Mark altsaa svare til c. 24,9 Tdr. Land. Medens Gaarden Toftehesle havde $2\frac{1}{2}$ Otting Jord i Torup foruden en Toft og Enemærket Knæsted, hørte der til Kannikernes Gaard i Torup $1\frac{1}{2}$ Otting og et Stykke Stuvjord. Da den lille Gaard havde et Tilliggende paa 30,9 Tdr. Land, var Toftehesles $2\frac{1}{2}$ Otting paa højst 51,5 Tdr. Land. Toftehesle-Gaardene var paa 78,5 Tdr. Land tilsammen, og Enemærket og Toften svarede altsaa til mindst 27,0 Tdr. Land. I den lille Gaard blev der ikke saaet over $4\frac{1}{3}$ Ørtug Korn i $\frac{1}{2}$ Otting. Udsæden i Toftehesles $2\frac{1}{2}$ Otting vil derfor i det højeste blive $21\frac{2}{3}$ Ørtug stor. Da der i Gaardens samlede Tilliggende kunde saas 36 Ørtug Korn, hvoraf dog de 3 Ørtug var Udsæden i en Toft, forholdt Enemærket sig til hele Gaardens Mark i det mindste som $11\frac{1}{3}$ til 36 og svarede altsaa til 24,7 Tdr. Land eller mere. Af det ovenfor anførte fremgaar det, at Enemærket Knæsted sikkert oprindeligt har svaret til c. 25 Tdr. Land. Senere hen blev en væsentlig Part af det gamle Enemærke imidlertid indlemmet i den fælles Bymark, ganske som Tilfældet har været med Enemærkerne i saa mange andre af Egnens Byer.

Antager man, at Fæsteren af den Gaard, som var øde i 1427, normalt betalte 3 Ørtug Korn, svarede hver Ørtug af Kornafgiften i 1427 til næsten 13 Tdr. Land. Da 13 Tdr. Land er mere, end man skulde vente, saafremt Landgilden var paalignet efter de sædvanlige Principper (se Indledningen S. 3), kan Afgiften 1427 ikke benyttes til Bestemmelse af Byens Mark Guldtal. Kornlandgilden 1634 kan heller ikke komme i Betragtning, da et normalt Forhold mellem Kornafgift og Areal, som er tilvejebragt efter 1427, maa være rent tilfældigt.

Tabel 3.

Gaardenes Tilliggender 1683 i Tdr. Land	Antallet af Hovhestes Gæsteri i 1634	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Gaardenes Størrelses- ansættelse efter Matrik- len 1664	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Stør- relsesansættelsen	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Størrel- sesansættelsen	Kornlandgilden 1427 i Ørtug	Kornlandgilden 1634 i Ørtug ⁷⁾
39,3	4 ⁵⁾	13,1	6,6	1/1	13,1	—	6)	4 ⁵⁾
39,2	4	13,1	6,5	1/1	13,1	—	3	4
30,9	4	10,3	5,2	1/1	10,3	—	2,5	3
I alt 109,4	12			3				11

Beregnet ved Hjælp af den største minimale og den mindste maksimale Størrelse, man efter Gaardenes Gæsteri og Størrelsesansættelse kan tillægge deres Mark Guld (Tallene, som er trykt med Kursiv i Tabel 3), bliver Kapitelgodsets Mark Guldtal henholdsvis 10,6 og 16,6. Enemærket Knæsted svarede til 25 Tdr. Land 1683, og Gaardenes øvrige Tilliggender udgjorde godt og vel 4 af Byens 8 Ottinger. Saafremt Bolets Mark Guldtal var deleligt med 4, har den egentlige By-mark altsaa været paa mindst 16 og Enemærket paa 2—3 Mark Guld. At Bolet i Torup har været paa mere end 16 Mark Guld, er ikke sandsynligt, da Bolet i Sognebyen Hedensted, som efter Udsædsopgivelserne

- 5) En af de store Gaardes Landgilde og Gæsteri opgives ikke i Skødet 1634. Da de to Gaardes Tilliggender er lige store, og deres Fæstere ifølge Matriklen 1662 betalte samme Landgilde, kan der ikke være Tvivl om, at der blev svaret 4 Hovhestes Gæsteri og 4 Ørtug Korn af begge Gaarde i 1634.
- 6) Den ene af de to store Gaarde var øde i 1427 og indbragte ikke Kannikerne mere end 1 Ørtug Korn om Aaret. Dens Landgilde er derfor ikke opført i Tabellen.
- 7) Toftehesle-Afsnittet opgiver ikke Kornafgiftens Størrelse, og den Afgift, Torup-Afsnittet anfører, er usandsynlig stor. Vi ved altsaa ikke, hvor meget Korn der blev betalt af Kannikernes Gaarde i 1315.

at dømme var lige saa stort (jvnf. ovenfor S. 12), netop var paa 16 Mark Guld.

Følle.

Det er fælles for de Byer, der behandles i dette og de følgende 5 Afsnit, at hverken Jordebogen 1315 eller andre Kilder giver Oplysninger om deres Markers eller om enkelte af deres Gaardes Mark Guldtal. Kapitelgodsets Kornafgift i disse Byer kender man gerne fra Jordebogen 1315 og fra Biskop Ulriks Vedtægtsændringer fra 1427, medens Gaardenes Kornlandgilde efter Reformationen, deres Gæsteri, Størrelsesansættelse og Arealer fremgaar af det 16. og 17. Aarhundredes Jordebøger, Skøder, Markbøger og Matrikler. Da man for samtlige Byers Vedkommende er i Stand til at paavise, hvilke af det 16. og 17. Aarhundredes Gaarde der svarer til Kapitlets Gods i 1315⁸⁾, kan man altsaa beregne Byernes Mark Guldtal efter de i Indledningen S. 1 ff. beskrevne Metoder.

Ifølge Kapitlets Jordebog 1648 saavel som Matriklen 1664 var Kapitlet Ejer af Gaardene Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 og 14 i Matriklen 1688, hvis samlede Tilliggende forholdt sig til Byens dyrkede Areal som 1 til 1,78. Da Kannikebordet i 1315 ejede Halvdelen af Følle, medens en Gaard med to Landbostavne tilhørte det i 1313 indstiftede Mariæ Bebudelsesalter (S. R. D. VI, S. 420 f.), er det altsaa sandsynligt, at Kapitlets Gods i Følle i det 17. Aarhundrede er identisk med Kannikebordets og Alterets Besiddelser i 1315.

Da 1 Ørtug Kornlandgilde i det 17. Aarhundrede svarer til 17,9 Tdr. Land 1683, kan man ikke benytte

⁸⁾ I en enkelt By kender man desuden et Par Gaarde, der sandsynligvis har tilhørt Bispestolen, dengang deres Gæsteri blev paalignet.

Tabel 4.

Gaardenes Matrikel- numre 1688	Gaardenes Tilliggender 1683 i Tdr. Land	Antallet af Hovhestes Gæsteri i 1648 og 1664 ⁹⁾	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Gaardenes Størrelses- ansættelse ifølge Matrik- len 1664	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Stør- relsesansættelsen	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Størrel- sesansættelsen	Kornlandgilden 1648 og 1664 i Ørtug ¹¹⁾
1	74,4	4	24,8	12,4	$\frac{1}{1}$	24,8	—	4
2+3	72,1	4	24,0	12,0	$\frac{1}{1}$	24,0	—	4
14	58,8	3	29,4	19,6	$\frac{2}{3}$ ¹⁰⁾	29,4	14,7	3
5+6	56,5	3	28,3	18,8	$\frac{2}{3}$	28,3	14,1	3
7	50,7	3	25,4	16,9	$\frac{2}{3}$	25,4	12,7	3
4	45,6	3	22,8	15,2	$\frac{1}{2}$	45,6	15,2	3
I alt	358,1	20			4,5			20

Kornafgiften til Mark Guldtallets Bestemmelse (se Indledningen S. 3). Lægger man Gaardenes Gæsteri og Størrelsesansættelse til Grund for Beregningen, fremgaar det af Tabellen, at den største minimale og den mindste maksimale Størrelse af 1 Mark Guld har været henholdsvis 19,6 og 22,8 Tdr. Land. Da hele

⁹⁾ Gæsteriet af Kapitlets Gaarde er ikke indført i de ældste Jordebøger for Kalø Len.

¹⁰⁾ Da denne Gaard betalte 3 Ørtug Korn og 3 Hovhestes Gæsteri, ikke som Helgaardene 4 Ørtug Korn og 4 Hovhestes Gæsteri, beror det sandsynligvis paa en Fejl, naar Gaarden i Matriklen 1664 betegnes som en Helgaard og ikke som en Totrediedelsgaard. At Gaardens Areal ifølge Tabellen er større end de andre Totrediedelsgaardes, skal man ikke hæfte sig ved. Da de tre Gaardes Hartkorn 1664 er lige stort, kan det nemlig ikke afgøres, hvilken af dem der er paa 58,8 Tdr. Land i 1683.

¹¹⁾ De 7 Landboer, der i 1315 fandtes i Følle, har utvivlsomt haft en væsentlig Part af Kapitlets Jorder i Fæste. Da Landboernes Afgifter ikke kan omregnes til Kornlandgilde, kan man ikke opgive, hvor meget Korn der skulde være betalt af alle Kannikebordets Jorder i 1315. Hvad Altergodset angaar, indeholder Aarhusbogen slet ingen Oplysninger om Størrelsen af de Afgifter, Godsets Fæstere skulde svare.

Følle var paa 638,2 Tdr. Land, skulde Byens Mark Guldtal altsaa ligge mellem 28 og 33.

Bolens Antal i Følle kendes ikke (se nærmere nedenfor S. 40). Bestemmelsen af Byens Mark Guldtal kan derfor ikke præciseres ved Bolinddelingens Hjælp.

Kysing (og Norsminde).

I 1315 udgjorde Kysing et Enemærke i Kannikebordets Eje. Byens Jorder havde Kapitlet fæstet bort til 3 Bryder og 1 Landbo, som boede i Kysing, og 9 Landboer, der boede i Norsminde.

Da Kannikebordet i 1427 blev udskiftet, fik det ottende Præbende, Jomfru Marias Kirke i Aarhus, »primo Norsminnæ et Kysingh pro VIII oris« (S. R. D., VI, S. 469). Ordlyden viser, at det var alle Gaarde, som havde Jord i Kysing Bymark, altsaa hele det gamle Enemærke, der blev overladt Vor Frue Præbende.

Ved Mageskifte af 19. Juli 1589 afstod Vor Frue Præbende 9 Gaarde i Kysing til Kronen. I 1662 var der ligeledes 9 Gaarde i Kysing, hvis Landgilde var nøjagtigt den samme som de mageskiftede Gaardes (»Besigtigelser paa Gods, som er mageskiftet . . .« 1589, jævnført med Matriklen 1662). Hele Kysing har altsaa tilhørt Vor Frue Præbende i 1589 ganske som i 1427.

Som Tabel 5 viser, forudsætter Gaardenes Gæsteri, at 1 Mark Guld har svaret til mindst 14,3 og højst 14,4 Tdr. Land. Da Kysing Bymark var paa 248,2 Tdr. Land, har Byens Mark Guldtal næppe været mindre end 17 eller større end 18.

Medens Kornlandgilden af Kysing i 1427 androg 24 Ørtug, var den i 1589 steget til 47 Ørtug. I Tiden efter 1427 blev Kornlandgilden normalt forhøjet med $\frac{1}{2}$ eller 1 Ørtug pr. Gaard; men at denne Afgift voksede

Tabel 5.

	Gaardenes Tilliggen- der 1683 i Tdr Land	Antallet af Hovhestes Gæsteri i Aarhusgaard og Aakær Lens Jorde- bøger 1579 ¹²⁾ og 1589	Den maksimale Stør- relse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Stør- relse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Kornlandgilden 1427 i Ørtug	Kornlandgilden 1589 i Ørtug ¹⁵⁾
	32,4	3	16,2	10,8		6
	31,7	3	15,9	10,6		6
	29,1	3	14,6	9,7		6
	28,7	3	14,4	9,6		6
	28,6	2 ¹³⁾	28,6	14,3		6
	26,6	2	26,6	13,3		4,5
	26,5	2	26,5	13,3		4,5
	22,6	1,5 ¹⁴⁾	—	—		4
	22,0	1,5	—	—		4
I alt	248,2	21			24	47

¹²⁾ Jordebogen er uden Dato, men dateret af Henrik Larsen i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1927, S. 123.

¹³⁾ Aakær Lens Jordebog 1587 opgiver Gaardens Gæsteri til 3 Hovheste.

¹⁴⁾ I Aakær Lens Jordebog 1587, men ikke i de andre Lensjordebøger er Gæsteriet, der svarede af de to mindste Gaardes Fæstere, slaaet sammen til een Afgift. Da der altsaa er noget, som taler for, at de to Gaarde oprindeligt har udgjort een stor Gaard, er det muligvis en Deling, der er Aarsag til, at Gaardene svarede Brøkdele af en Hests Gæsteri. Under alle Omstændigheder er Gæsteri, som ikke bestaar af hele Hovheste, ansat efter andre Principper end de sædvanlige og kan ikke benyttes, naar Størrelsen af Byens Mark Guld skal beregnes.

¹⁵⁾ En væsentlig Part af Jorden i Kysing var i 1315 fæstet bort til de 10 Landboer. Da deres Landgilde ikke lader sig omregne til Korn, er det ikke muligt at opgive, hvor stor Afgiften af Kysing vilde være, hvis der skulde betaales Korn af al Jorden.

Kysing By er hverken medtaget i de bevarede Matrikelprotokoller 1662 og 1664, i Sognejordebøgerne 1661—1662 eller i Sognepræsternes Designationer paa Gaarde, Bol og Tiendeydere 1651. Det er derfor ugørligt at skaffe Oplysninger om Gaardenes Størrelsesansættelse.

til det dobbelte, turde være enestaaende. Da en samlet Kornafgift paa 47 Ørtug desuden forudsætter, at hver Ørtug svarer til 5,3 Tdr. Land, maa man regne med, at Kornafgiften i 1589 er paalignet efter andre Regler end de sædvanlige og ikke kan benyttes til Bestemmelse af Mark Guldtallet (se Indledningen S. 3). Efter Kornlandgilden 1427 at dømme skulde Kysings Mark Guldtal ligge mellem 16 og 24. De Resultater, man kommer til, naar man lægger Gæsteriet og Kornafgiften til Grund for Beregningerne, staar altsaa ikke i Modstrid med hinanden.

Det er muligt, at Kysing har været bolinddelt, men Bolenes Antal kan ikke bestemmes (se nedenfor S. 51). Det fundne Mark Guldtal kan derfor ikke præciseres ved Hjælp af Bolinddelingen.

Hinnerup.

Enemærket Hinnerup, som tilhørte Kannikebordet i 1315, forblev i Kannikernes Eje, saa længe Kapitlet bestod.

I 1315 beløb Kannikernes Indtægter af Hinnerup sig til 24 Øre Korn. I 1427 fik Præbendet Tved ifølge Biskop Ulriks Vedtægtsændringer (S. R. D., VI, S. 468) tildelt 4 Gaarde og 1 øde Landbostavn i Hinnerup, af hvilke der skulde svares 6, 3, 2, 1 og $\frac{1}{2}$ Ørtug Korn. Af Kapitlets Jordebog 1648 og Matriklen 1664 fremgaar det, at Præbendet Tved i det 17. Aarhundrede ejede samtlige Hinnerups 4 Gaarde, som hver især betalte 5 Ørtug Korn.

Da Kornlandgilden blev sat ned til c. en Trediedel i Løbet af det 14. Aarhundrede og i Regelen forøget med $\frac{1}{2}$ eller 1 Ørtug pr. Gaard i Tiden efter 1427, svarer de samlede Kornafgifter i 1315 og 1648 saa nogenlunde til hinanden, men er relativt betydelig større end

Tabel 6.

Gaardenes Tilliggen- der 1683 i Tdr. Land	Antallet af Hovhestes Gæsteri ifølge Jorde- bogen for Aarhusgaard Len 1579	Den maksimale Stør- relse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Stør- relse af en Mark Guld, beregnet paa Grund- lag af Gæsteriet	Gaardenes Størrelses- ansættelse ifølge Ma- triklen 1664	Den maksimale Stør- relse af en Mark Guld, beregnet paa Grund- lag af Størrelsesansæt- telsen	Den minimale Stør- relse af en Mark Guld, beregnet paa Grund- lag af Størrelsesansæt- telsen	Kornlandgilden 1315 i Øre	Kornlandgilden 1648
57,06	4	19,02	9,51	$\frac{1}{1}$	19,02	—	24	2
54,59	4	18,19	9,09	$\frac{1}{1}$	18,19	—		
54,07	4	18,02	9,01	$\frac{1}{1}$	18,02	—		
51,71	4	17,24	8,62	$\frac{1}{1}$	17,24	—		
I alt 217,43	16						24	2

den Landgilde, Fæsterne af Præbendet Tveds Gaarde maatte svare i 1427¹⁰⁾). Uagtet dette Præbende saavel i 1427 som i 1648 ejede 4 beboede Gaarde i Hinnerup, maa man derfor regne med, at det kun var en Del af Hinnerup, som Præbendet fik tildelt i 1427.

Kornafgiften i 1648 udgør ikke som normalt noget mere, men tværtimod noget mindre end en Trediedel af Kornafgiften i 1315. Den kan derfor ikke komme i Betragtning ved Mark Guldtallets Bestemmelse.

Gæsteri og Størrelsesansættelse forudsætter, at 1 Mark Guld har svaret til mere end 9,51 og mindre end 17,24 Tdr. Land (Tallene, som er trykt med Kursiv i Tabel 6). Da hele Byen var paa 217,43 Tdr. Land, har dens Mark Guldtal altsaa ligget mellem 12,6 og 22,9. Jordegods, hvoraf der betaltes 24 Øre Korn i 1315, har næppe været paa færre end 16 Mark Guld. Sandsynligvis har Hinnerup Bymark derfor været vurderet til over 16, men under 23 Mark Guld.

¹⁰⁾ Landbostavnene er altid smaa Gaarde, og selv om den øde Landbostavn havde været beboet, havde dens Afgift altsaa ikke kunnet udligne Differencen.

Kasted.

I 1315 ejede Kannikebordet 7 Ottinger = $\frac{7}{10}$ af hele Kasted Bymark. Da St. Olavspræbendet i det 17. Aarhundrede havde 4 Gaarde i Kasted, hvis Tilliggender udgjorde de 7,1 Sekstendedele af hele Bymarken, er St. Olavspræbendets Gaarde sandsynligvis identiske med Kannikebordets Besiddelser i 1315. Fæsterne af de 4 Gaarde betalte i 1648 16 Ørtug Korn tilsammen. Ved Kannikebordets Udskiftning i 1427 fik St. Olavspræbendet anvist Gods i Kasted, der indbragte Præbendet 12 Ørtug Korn om Aaret (S. R. D., VI, S. 469). Da Landgilden af Kapitlets Gaarde i Tiden 1427—1648 var blevet forhøjet med 1 eller $\frac{1}{2}$ Ørtug pr. Gaard, har alle Kannikebordets Gaarde i Kasted aabenbart tilhørt St. Olavspræbendet lige siden Bordets Udskiftning.

Lægges man Gæsteriet og Størrelsesansættelsen til Grund for Beregningen, bliver den største minimale og

Tabel 7.

	Gaardenes Tilliggender 1683 i Tdr. Land	Antallet af Hovhestes Gæsteri ifølge Aarhusgaard Lens Jordebog 1579	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Gæsteriet	Gaardenes Størrelsesansættelse ifølge Matriklen 1664	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, beregnet paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Kornlandgilden 1315 i Øre	Kornlandgilden 1427 i Ørtug	Kornlandgilden 1648 i Ørtug
	33,8	4	11,3	5,6	$\frac{3}{4}$	16,9	8,5			4
	33,6	4	11,2	5,6	$\frac{3}{4}$	16,8	8,4			4
	32,6	4	10,9	5,4	$\frac{3}{4}$	16,3	8,2			4
	32,1	4	10,7	5,4	$\frac{3}{4}$ ¹⁷⁾	16,1	8,0			4
[alt	132,1	16						11	12	16

¹⁷⁾ Denne Gaards Størrelsesansættelse anføres ikke i Matriklen 1664. Der kan imidlertid ikke herske Tvivl om, at St. Olavspræbendets Gaarde i Kasted blev betragtet som lige store.

den mindste maksimale Størrelse af 1 Mark Guld 8,5 og 10,7 Tdr. Land (Tallene, der er trykt med Kursiv i Tabel 7). St. Olavspræbendets Gaarde er paa 132,1 Tdr. Land i alt, og deres samlede Mark Guldtal kan altsaa ikke være mindre end 12,3 eller større end 15,5.

Da 1 Mark Guld i Kasted sandsynligvis svarede til mindre end 10 Tdr. Land 1683, er det muligt, at Kornafgiften af hver Mark Guld kun har andraget $\frac{3}{4}$ Øre Korn i 1315, $\frac{3}{4}$ Ørtug i 1427 og $\frac{7}{8}$ Ørtug i det 17. Aarhundrede (se nærmere S. 2 f.). Efter Kornlandgilden at dømme skulde Mark Guldtallet for Kannikebordets Gods følgelig ligge mellem 7,3 og 14,7, mellem 8 og 16 eller mellem 8,7 og 18,3.

Kannikebordet ejede 7 Ottinger af Kasteds 2 Bol. Da Bolenes Mark Guldtal normalt var deleligt med 4 (eller med 3), og Kannikebordets Gods var paa 12—15 Mark Guld, var Kasted By formodentlig vurderet til 32 (eller 30) Mark Guld.

*Aarslev*¹⁸⁾.

I 1315 tilhørte $1\frac{1}{3}$ af Aarslevs $5\frac{1}{2}$ Bol en Privatmand. Dette Jordegods erhvervede Kannikerne i Løbet af det 14. Aarhundrede (se S. R. D., VI, S. 470 f. og

¹⁸⁾ En Del af den nedlagte Landsby Ræthæbøls Marker laa i Lyngby Sogn; men Ordet »adhec« i Sætningen, »cuius oppidi medietas agrorum australis attinet adhec parochie Arslæf«, synes at vise, at hele Ræthæbøl engang har hørt til Aarslev Sogn.

Ifølge Kapitlets Jordebog 1648 laa der mellem Aarslev og Stadsgaard en Eng, der hed Hestehaven, og som Præbendets Indehaver selv brugte. Hestehaven er utvivlsomt identisk med Kannikebordets Eng Hesteeng.

Da den gamle Bro over Lyngbygaard Aa hed Kannikemøllebroen, har »Møllen, som kaldes Kannikernes«, muligvis ligget i Nærheden af det Sted, hvor Silkeborgvejen fører over Aaen (se Aug. F. Schmidt »Brabrand og Aarslev Sognes Historie«, III, S. 108). Da Snastrup Mølle, der ligger lidt Nord for den nuværende Vej, men i Framlev Sogn, ifølge

S. 478), hvorefter hele Byen var i Kapitlets Eje, saa længe det bestod.

Ved Kannikebordets Udskiftning i 1427 blev 6 af Byens Gaarde anvist Præbendet Egaa (se S. R. D., VI, S. 469). I 1648 ejede samme Præbende alle Byens Gaarde med Undtagelse af Præstegaarden, der naturligvis var en Part af Præbendet Aarslevs Særgods (se Kapitlets Jordebog 1648)¹⁹⁾.

I Tiden mellem 1427 og 1648 blev Kornafgiften af Kapitlets Gaarde i Regelen sat op med $\frac{1}{2}$ eller 1 Ørtug pr. Gaard. De 6 Gaarde, Præbendet Egaa fik tildelt i 1427, maa derfor identificeres med de 6 største Gaarde, som tilhørte dette Præbende i 1648 (se Tabel 8).

Gaardenes Gæsteri og Størrelsesansættelse viser, at 1 Mark Guld har svaret til over 8,88 og under 9,15 Tdr. Land (se Tabel 8). Da Bymarken var 516,22 Tdr. Land stor, har dens Mark Guldtal følgelig været større end 56,4, men mindre end 58,1.

1 Mark Guld svarede antagelig til mindre end 10 Tdr. Land. Kornafgifterne 1315, 1427 og 1648 forudsætter derfor, at Mark Guldtallet har ligget henholdsvis mellem 35 og 71, mellem 40 og 80 og mellem 39 og 82. De Resultater, man kommer til, naar man lægger Kornlandgilde, Gæsteri og Størrelsesansættelse til Grund for Beregningerne, staar altsaa ikke i Modstrid med hinanden.

Kapitlets Jordebog 1648 tilhørte »posterior pars bonorum commensalitis«, kan Broen dog ogsaa have Navn efter denne Mølle.

¹⁹⁾ Haandskriftet Ny kgl. Samling Føl. 754 indeholder foruden Afskrifter af Universitetets Fundatser m. m. nogle Brudstykker af en gammel Jordebog over Aarhus Domkapitels Gods (se »Kirkehistoriske Samlinger«, 3. Rk., Bd. 5, S. 324, og »Aarhus Stifts Aarbøger« 1941, S. 65). Ifølge denne Jordebog har en Gaard i Aarslev — forudsat naturligvis, at der hermed menes Aarslev i Hasle Herred — en Tid tilhørt det Præbende, der var tillagt Domkirkens Sakristan.

Tabel 8.

Gaardenes Tilliggender 1683 i Tdr. Land	Antallet af Hovhestes Gæsteri ifølge Aarhus- gaard Lens Jordebog 1579	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Gæsteriet	Gaardenes Størrelses- ansættelse ifølge Matrik- len 1664	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Kornafgiften 1315 i Øre	Kornlandgilden 1427 i Ørtug	Kornlandgilden 1648 i Ørtug
81,63 ²⁰⁾	6	—	—	—	—	—	—	—	—
61,47	5	10,25	—	—	—	—	—	9	10
54,90	5	9,15	—	1/1	18,30	—	6	6	7
40,58	4	13,53	6,76	1/1	13,53	—	6	6	7
39,66	4	13,22	6,61	1/1	13,22	—	6	5	6,5
38,47	4	12,82	6,41	1/1	12,82	—	5	5	6
35,51	4	11,84	5,92	3/4	17,76	8,88	—	—	5
24,96	3	12,48	8,32	1/2	24,96	8,32	—	—	4
23,63	3	11,82	7,88	1/2	23,63	7,88	—	—	4
22,47	3	11,24	7,49	1/2	22,47	7,49	—	—	4
17,34	2	17,34	8,67	Bol	—	8,67	—	—	2
16,89	2	16,89	8,45	Bol	—	8,45	—	—	2
58,71	4 ²¹⁾	—	—	—	—	—	—	—	6+
I alt 516,22	49								71,5
Den samlede Kornlandgilde 1315 og 1427 beregnet ved Hjælp af Gaardenes Arealer i 1683							53	60	

Aarslev havde $5\frac{1}{2}$ Bol foruden de Jorder, som eventuelt laa uden for Bolinddelingen. Hvert af Byens Bol maa derfor være paa om ved 10 Mark Guld. Bol paa 10 Mark Guld er ikke ukendte (se t. Eks. Sv. Aakjærs Udgave af Kong Valdemars Jordebog, S. 3, L. 20 og S. 4, L. 16), men det sædvanlige, specielt paa Aarhus-egnen, var dog, at Bolenes Mark Guldtal var delelige med

²⁰⁾ Denne Gaard var i 1683 delt i to.

²¹⁾ Den maksimale og den minimale Størrelse af en Mark Guld er ikke beregnet for denne Gaards Vedkommende, fordi dens Gæsteri er for lille i Forhold til dens Markers Areal. Naar Gaardens Gæsteri var relativt mindre end de andre Gaardes, hænger det sandsynligvis sammen med, at en Del af dens Tilliggender var en øde Jord »Strandbæk ved Navn«.

4 eller 3. Ifølge Modelbogen²²⁾ havde Byen 534,9 Tdr. Land dyrket Jord. Saafremt Bolene var paa 12 Mark Guld, vil 1 Mark Guld følgelig svare til 8,1 Tdr. Land, som er et usandsynligt lille Areal (se Indledningen S. 4 og Tabellerne S. 60). Regner man derimod med Bol paa 8 eller 9 Mark Guld, bliver Størrelsen af en Mark Guld fuldt normal, nemlig 12,2 eller 10,8 Tdr. Land. Hvis Bolene i Aarslev ikke var paa 10 Mark Guld, var de derfor snarest paa 8 eller 9 og hele Byen altsaa paa 44 eller 49,5 Mark Guld foruden eventuelle Særjorder.

Laasby.

Af Jordebogen for Skanderborg Len 1573, Kapitlets Jordebog 1648 og Matriklerne 1664 og 1688 fremgaar det, at 4 af de 10 Gaarde i Laasby i Middelalderen havde tilhørt Øm Kloster. Af de øvrige Gaarde var den ene jordeggen, en tilhørte Hospitalet i Aarhus, en var i Privateje, en havde været Bispens Fæstegaard og ligget under Silkeborg, en var Præstens Anneksgaard, hvis Herlighed muligvis tilhørte de katolske Bisper, og en var Aarhus Domkapitels Ejendom. De tre sidste Gaarde er altsaa de eneste, der kan komme i Betragtning, naar man skal beregne Byens Mark Guldtal.

Af Kapitlets Gaard, som var paa 55,9 Tdr. Land i 1683, blev der betalt 6 Hovhestes Gæsteri, skønt det var Regelen, at selv store Gaarde med mere end 6 Mark Gulds Jord kun svarede 5 Hovhestes Gæsteri. Da denne Gaard desuden er langt større end nogen af de andre Gaarde i Laasby og i 1648 saavel som paa Matriklernes Tid havde to Fæstere, regnes der i det følgende

²²⁾ For at Sammenligning kan foretages med Tallene i Tabellerne S. 60, benyttes Modelbogens og ikke Markbogens Arealopgivelser.

med, at Gaarden var opstaaet ved Sammenlægning af to lige store Gaarde, hvis Fæstere begge havde svaret 3 Hovhestes Gæsteri.

Tabel 9.

Gaardenes Tilliggender 1683 i Tdr. Land	Antallet af Hovhestes Gæsteri i 1573	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Gæsteriet	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Gæsteriet	Gaardenes Størrelses- ansættelse ifølge Matrik- len 1664	Den maksimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Den minimale Størrelse af en Mark Guld, bereg- net paa Grundlag af Størrelsesansættelsen	Kornafgiften 1315 i Øre	Kornlandgilden 1648 i Ørtug
13,1	2	13,1	6,6	$\frac{1}{2}$	13,1	4,4	} 8 ²³)	3
21,6	2	21,6	10,8	$\frac{1}{1}$	7,2	—		
28,0	3	14,0	9,3	—	—	—		
28,0	3	14,0	9,3	—	—	—		

Det kan naturligvis ikke være rigtigt, saaledes som Tabel 9 viser, at en Mark Guld baade var mindre end 7,2 og større end 10,8 Tdr. Land. Da 1 Mark Guld paa Aarhuseggen ellers aldrig svarede til færre end 9 Tdr. Land, og den Gaard, hvis Størrelsesansættelse forudsætter de usædvanligt smaa Mark Guld, kaldes en Trefjerdedelsgaard i Markbogen, skyldes Fejlen rimeligvis, at Matriklen 1664 opgiver denne Gaards Størrelse forkert.

Forudsat at Gaarden paa de 21,6 Tdr. Land var en Trefjerdedelsgaard, var saavel den mindste maksimale som den største minimale Størrelse af en Mark Guld

²³) Normalt gik der noget mere og aldrig mindre end 1 Ørtug Kornlandgilde 1648 paa 1 Øre Kornafgift 1315. Da Kornafgiften i 1315 ikke som normalt var noget mindre end Udsæden, er det snarest Jordebogen 1315, der opgiver større Afgift, end der blev betalt. Muligvis har Jordebogens Forfatter ikke vidst, hvor meget Korn Bryden i Laasby betalte, men har regnet med Taksten Afgift = Udsæd.

10,8 Tdr. Land. Bortset fra Aasbæk Bolet, hvis Tilliggende bestod af nogle (Stuv)agre i Norres Fald og Enemærket Aasbæk Have²⁴⁾, var Laasby paa 294,0 Tdr. Land i 1683. Byens Mark Guldtal skulde altsaa ligge i Nærheden af 27.

I 1315 ejede Kannikebordet 3 Ottinger af et af Bolene i Laasby. I Kannikernes Jord blev der saaet 8 Øre Korn, saaledes at 1 Ørtug Udsæd svarede til 4,6, 2,3 eller 1,5 Tdr. Land, alt eftersom Byen havde 1, 2 eller 3 Bol. Da 1 Ørtug Udsæd normalt svarede til mellem 2 og 3 Tdr. Land, har Laasby snarest været delt i 2 Bol. I det 17. Aarhundrede udgjorde Kapitlets Jorder $\frac{3}{16}$ af Laasby Mark. Saafremt Laasby var paa 2 Bol, ejede Kannikerne altsaa lige saa meget af Byens Jord i 1315 som i det 17. Aarhundrede. Da Kapitlet i talrige af Stiftets Byer har bevaret sit Jordegods uforandret ned gennem Tiden, vilde det passe udmærket, om det samme var Tilfældet for Laasbys Vedkommende. Agrene i Laasby Mark var i 1683 fordelt paa Byens Gaarde efter Solskiftets Principper. Bolbestemmelsen kan derfor ikke kontrolleres ved Hjælp af de Metoder, Henrik Larsen har anvist.

Hvis Kannikernes Gaard i Laasby var den samme i 1315 som i det 17. Aarhundrede, forudsætter Kornafgifterne i 1315 og 1648 (se Tabel 9), at 1 Mark Guld svarede til 10,5 Tdr. Land. Da Laasby var paa 294 Tdr. Land, skulde Byen være vurderet til om ved 28 Mark Guld.

Bolenes Mark Guldtal var sædvanligvis delelige med 4 og kunde altid deles med 4 eller med 3. Hvis der var

²⁴⁾ Af »De ældste danske Arkivregistraturer«, I, S. 241, fremgaar det, at Øm Kloster allerede i det 15. Aarhundrede havde et Enemærke i Laasby, som kaldtes »Asbeck« Mark, samt nogle Stuvagre bl. a. i »Norre Rode«.

2 Bol i Laasby, er det derfor sandsynligt, at Byen har været enten paa 24 eller paa 32 Mark Guld.

De øvrige Byer og Gaarde, som Jordebogen behandler.

Som paavist nedenfor S. 38 udgjorde *Lille Dalby* sandsynligvis et enkelt Bol. Da Bolet i Lille Dalby var paa 12 Mark Guld, har Byens Mark Guldtal altsaa ogsaa været 12.

Begtrup var sandsynligvis inddelt i 12 Tolvtinger (se nedenfor S. 50). Da hver Tolvting ifølge Jordebogen var takseret til $1\frac{3}{4}$ Mark Guld, har hele Begtrup været paa 21 Mark Guld.

Jordebogen 1315 oplyser, at Kannikebordet ejede 2 Mark Gulds Jord i *Tved*. Derimod opgiver hverken den eller andre Kilder, hvor mange Mark Guld hele Byen var vurderet til.

Den eneste Gaard i Tved, som tilhørte Kapitlet efter Reformationen, overdrog Kongen ved Skøde af 14. Maj 1584 til Ulrik Sandberg. Da Gaardens Fæster ifølge Skødet betalte 4 Ørtug Korn og 4 Hovhestes Gæsteri, altsaa Afgifter, der normalt blev betalt af Gaarde med mere end 3 Mark Gulds Jord, kan man ikke identificere den med Kannikebordets Gaard i 1315. Man maa derfor regne med den Mulighed, at hele eller en Del af Gaarden først sent er kommet i Kapitlets Eje, og kan ikke bestemme Byens Mark Guldtal ved Hjælp af de Afgifter, dens Fæster skulde betale.

I 1664 hørte 3 omtrent lige store Gaarde i Tved til Isgaard Gods. Isgaard var i Middelalderen en af Bispestolens Gaarde, men blev i 1544 solgt til Anders Sandberg. Da der ikke er bevaret nogen gammel Jordebog over Isgaard Gods, og Skødet fra 1544 er gaaet tabt, kan man ikke afgøre, om de tre Gaarde er middelalderligt Bispegods. Heller ikke disse Gaardes Gæsteri og

Størrelsesansættelse kan altsaa benyttes til en Bestemmelse af Byens Mark Guldtal.

Landsbyen *Surekær* er for længst nedlagt, men maa have ligget i Nærheden af Rude i Saksild Sogn, siden en Gaard i denne By i 1427 kunde have Jord i Surekær Mark (se S. R. D., VI, S. 469). Da vi ikke ved, hvor stor en Part af Surekær der tilhørte Kapitlet, og Jordebogen kun giver Oplysning om Kannikegodsets Mark Guldtal og Udsæd, lader det sig ikke gøre at beregne, hvor mange Mark Guld hele Byen var vurderet til.

Det er fælles for Byerne Aarup, Todderup, Tved, Tillerup, Fuglsø, Drammelstrup, Nørup, Graaske og Lystrup, at hverken Jordebogen 1315 eller andre Kilder opgiver deres Mark Guldtal. Skulde disse Byers Mark Guldtal bestemmes efter de Metoder, der er beskrevet i Indledning S. 1 ff., maatte man først i det 16. og 17. Aarhundredes Kilder eftervise Gaarde, hvis Gæsteri kendes, og som tilhørte Kapitlet eller Bispen, dengang Gæsteriet blev paalignet. Som det fremgaar af det følgende, er dette ugørligt for samtlige Byers Vedkommende.

Ved et i 1574 afsluttet Mageskifte (Skaanske Register, 1, 68) overdrog Sten Bille Kongen to Gaarde i *Aarup*, hvoraf der svaredes samme Landgilde, som Fæsterne maatte betale af de to Gaarde, der var Byens eneste i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Gæsteriet, der svaredes af de to Gaarde, bestod i 1574 af en Pengeafgift og kan ikke være paalignet paa en Tid, da Gaardene tilhørte Kapitlet eller Bispen.

Kapitlets Jordebog 1648 er den ældste Kilde, som indeholder Oplysninger om de Afgifter, der svaredes af *Todderup*. I 1648 var Todderup Mark imidlertid øde Jord, hvoraf der blev betalt langt mindre Korn end sædvanligt og slet intet Gæsteri (se nedenfor S. 57).

Kapitlets Jordebog 1648 omtaler ingen Gaard i *Tillerup*, som tilhørte Domkapitlet, og blandt Kronens Skøder findes der intet, der nævner Gods i Tillerup, som Kannikerne har afstaaet. Man kan derfor ikke paavise Gaarde i denne By, som har været i Kapitlets Eje. Det eventuelle Bispegods har utvivlsomt ligget under Isgaard, som i 1544 blev solgt til Anders Sandberg. Da baade Skødet og alle gamle Jordebøger er gaaet tabt, er man heller ikke i Stand til at finde de Gaarde, som de katolske Bisper muligvis har ejet.

Af Kalø Lens Jordebog 1573 og Aarhusgaard Lens Jordebog 1579 sammenholdt med Matriklen 1664 fremgaar det, at Vistoft Kirke i Slutningen af det 16. Aarhundrede ejede den ene af de 7 Gaarde i *Fuglsø*, medens 5 Gaarde var jordegne, og den syvende var en af Kronens Fæstegaarde. Ifølge Markbogen havde desuden 4 Gaarde i Begtrup og nogle Gaarde i Strands og Viderup Andel i Fuglsø Mark. Det er umuligt at identificere nogen af disse Gaardes Tilliggender med Gods, som har tilhørt Kapitlet eller de katolske Bisper.

Ved Skøde af 18. September 1336 overdrog Kannikerne Bordets Besiddelser i Tirstrup, *Drammelstrup* og *Nørup* til Stig Andersen, som byggede Borgen Bjørnholm. Enemærket *Graaske* beholdt Kapitlet derimod i 1336, men afhændede det sandsynligvis ikke ret mange Aar senere. I alt Fald kunde otte Dannemænd fra Eggen i 1467 bevidne, at bl. a. Graaske var Bjørnholms rette Tilliggende og havde hørt til Gaarden ukæret i hundrede Aar og mere (se K. Barner »Familien Rosenkrantz's Historie«, I, Diplomatariet, S. 123). Kapitlet afstod altsaa sit Gods i Tirstrup Sogn saa tidligt, at Gaardenes Kornlandgilde og Gæsteri næppe var paa lignet forinden.

Kannikebordet ejede Gods i *Lystrup* lige til 1547 (se

V. og J. G. Villadsen »Træk af Egaa Sogns Historie«, I, S. 37, og »Aarhus Stifts Aarbøger«, 1944, S. 19 ff.). De ældste Efterretninger om Lystrupgaardenes Landgilde stammer imidlertid fra 1554 (se V. og J. G. Villadsen l. l., S. 40), og paa det Tidspunkt tilhørte samtlige Gaarde Øm Kloster og svarede Landgilde efter de Satser, der gjaldt for Klosters Gods.

Enemærket *Havreballe*²⁵⁾ tilhørte i Slutningen af

²⁵⁾ Et Præbende ved Navn Koketorp omtales aldrig i Aarhusbogen eller i de yngre Kilder. Da Præbenderne desuden hed f. Eks. præbenda Holmstrup, præbenda Kolkot, ikke præbenda de Holmstrup, præbenda de Kolkot, skal Stedet formodentlig rettes til: »In istis terris habet præbenda (Kaldækot . . .) de Kokæthorp (et) quoddam tolfting de Wiuæthorp mark« el. lgn.

Viveltorp nævnes vistnok ogsaa i Kong Eriks Beskærmelsesbrev af 16. Aug. 1294. Scriptores saavel som »Diplomatarium Danicum« læser ganske vist »Wistthorp«; men rimeligvis er »Wistthorp« fejl for »Wiflthorp«.

Af en Seddel, der er lagt ind i Protokollen De 22 i Aarhus Byraads Arkiv, fremgaar det, at Sønderløkke endnu i det 18. Aarhundrede var Alsædsjord.

Ifølge Tingbogen for Marselisborg Birk 29. Marts 1707 var »Bredballe« stadig Navnet paa et Sted i Marselisborg Enemærkeskov.

Om man skal læse »Lyfnugh-« eller »Syfnughruthe«, er ikke til at afgøre, da det første Bogstav foroven har det samme store Sving til højre som s, men ogsaa den lille Krølle til venstre som l. Da Enemærket Havreballe i Henshold til Kongens Beskærmelsesbrev af 16. Aug. 1294 bestod bl. a. af »Syfningmark«, og en Borger i Aarhus 14. Oktbr. 1304 tilskødede Kapitlet en Toft i »Syfnummark«, er s sandsynligvis det rigtige.

Da Havreballe og Havreballemark baade i Overskriften til dette Kapitel og S. R. D., VI, S. 416, bruges som Betegnelse for hele Enemærket mellem Aarhus og Skovene mod Syd, er det usandsynligt, at ogsaa Jord, som laa uden for Enemærket og Syd for Skoven, skulde hedde Havreballemark.

Af Kongens Skøde til Aarhus Kapitel af 30. Marts 1587 fremgaar det, at Aggistrup Skov og Mark i Tiden mellem 1564 og 1572 blev taget fra Kapitlet og lagt til Kongens Hestehave. Hestehaven kaldes i vore Dage det Stykke Skov, der ligger mellem Hads Herredsvejen og Bækken ved Thorsmølle og Varna. Der er altsaa god Overensstemmelse mellem Jordebogens og Skødets Oplysninger om Aggistrups Beliggenhed. Laa Aggistrup Øst for Holme og Nord for Skaade, er det

Middelalderen Biskoppen i Aarhus og udgjorde en af hans Hovedgaardes Tilliggende. Gaarden, som kaldtes Havreballegaard, havde i den katolske Tid været forlenet bort og var i de første Aar efter Reformationen et selvstændigt Len (se Kr. Erslev »Len og Lensmænd«, I, S. 120). Ifølge Aarhusgaard Lens Jordebog 1544 betalte Lensmanden paa Havreballegaard $\frac{1}{2}$ Td. Smør. Kornafgiftens og Gæsteriets Størrelse fremgaar derimod ikke af Jordebogen.

I Forbindelse med de Undersøgelser, der er foretaget i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 190 ff., paavises det, at *Grundfjør* var paa 30 (eller 31) Mark Guld, at *Egaa* havde 8 Bol à 8 Mark Guld = 64 Mark Guld (Byens Kirkestuv var paa c. 2 Mark Guld), og at *Tiilst* havde 9 Bol à 4 Mark Guld = 36 Mark Guld (Byens Kirkestuv var paa op mod 2 Mark Guld). Af de Kilder, der sammesteds er benyttet til Bestemmelse af Bisper- og Kapitelgodsets Mark Guldtal i Vejlbj og Ølsted, fremgaar det, at *Vejlbj* havde $95\frac{1}{2}$ Otting samt et Kirkestuv paa 4 Ottinger, og at *Ølsted* havde 30 Mark Guld foruden Præstegaardens Stuvjorder. Da Bolene i Vejlbj var paa 8 og Bolene i Ølsted paa 6 Mark Guld, har Vejlbj utvivlsomt haft 12 Bol à 8 Mark Guld = 96 Mark Guld (Byens Kirkestuv var paa 4 Mark Guld) og *Ølsted* 5 Bol à 6 Mark Guld = 30 Mark Guld (jvnf. det ovenfor S. 4 f. anførte).

Ved Hjælp af Jordebogens Opgivelser alene kan man beregne Mark Guldtallet i Byerne *Dejred*, som havde 60 Mark Gulds Jord, *Kolt*, som havde 30 Mark Gulds Jord (se »Jyske Samlinger, 5. Rk., Bd. 6, S. 187 f., og »Østjydsk Hjemstavn« 1941, S. 32 ff.) foruden et Kir-

---

imidlertid usandsynligt, at denne Bebyggelse nogensinde har hørt til Beder Sogn, saaledes som Brevet af 7. Juni 1267 synes at forudsætte.

kestuv, *Tirstrup*, som havde 32, *Vester Alling*, som havde 60, og *Vore*²⁶⁾, som havde 60 Mark Gulds Jord.

Som en Jævnførelse mellem Jordebogen for Aarhusgaard Len 1544 og Matriklen 1664 viser, hørte hele *Borup By* i 1544 under Lenet. Da Jordebogen 1544 kun omfattede gammelt Bispegods (se »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 181 ff.), maa Kannikerne altsaa engang i Tiden efter 1315 have afstaaet Enemærket til Bispestolen. Kannikernes Enemærke, der sandsynligvis kun har udgjort en Del af *Borup Bymark* (se nedenfor S. 53), lader sig ikke udskille, eftersom Byen nærmest var solskiftet i 1683, og der blev svaret samme Landgilde af alle dens Gaarde i 1544. Da man desuden maa regne med en betydelig Udvidelse af det dyrkede Areal i Tiden mellem 1315 og 1683, hvis Størrelse ikke kan bestemmes nøjagtigt (se nedenfor S. 53 ff.), vil det være uden Interesse at beregne Byens Mark Guldtal.

Vedrørende Kapitlets Besiddelser i *Rødkærslund*, *Gesager*, *Løsning*, *Store Dalby*, *Bragelund*, *Hostrup*, *Hasle*, *Kolkot*, *Brendstrup*, *Holmstrup*, *True* (se »Jyske Samlinger«, 5. R., Bd. 5, S. 89 f.), *Bjødstrup*, *Stad*²⁷⁾ og *Hejlskov* giver Jordebogen hverken direkte eller indirekte Oplysninger om deres Størrelse i Forhold til de forskellige Bymarker. Da man altsaa ikke er i Stand til at sætte Jordebogens Opgivelser i noget Forhold til Byernes Mark Guldtal, er det til ingen Nytte at bestemme disse.

²⁶⁾ Muligvis skal dog »*dimidia marcha auri*« rettes til »*dimidiam marcham auri*«, saaledes at hele Byens Mark Guldtal bliver 64. Se »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 123 f.

²⁷⁾ Vedrørende Kapitlets Gods i *Stad* se »Østjydske Hjemstavn« 1942, S. 58 ff., og 1944, S. 41 f.

Bolenes Antal i de Byer, som Jordebogen behandler.

I sin Afhandling »Nogle Oplysninger og Bemærkninger om danske Landsbyer« i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1918, S. 177 ff., har Henrik Larsen godtgjort, at der fandtes mange Byer, hvor Gaardene, som tilhørte samme Bol, i de fleste af Markens Fald havde en eller flere Grupper af Agre, som laa sammen og fulgte efter hinanden i en bestemt Rækkefølge regnet fra Syd eller fra Øst. Da det fremgaar af Markbøgerne 1683, hvorledes Agrene var fordelt paa Byernes Gaarde paa Landmaalingens Tid, og Omrebninger var sjældne og sædvanligvis foretoges efter de hævdvundne Principper, sætter disse Kilder os ofte i Stand til at bestemme Bolenes Antal i de Byer, hvor dette ikke er opgivet i Jordebogen 1315 eller andetsteds.

I Regelen var Bolene i samme By oprindelig lige store og havde omtrent lige mange Grupper af Agre. Jævnfører man de samlede Arealer af Bolenes Agre, der ligeledes fremgaar af Markbøgerne, og Antallene af deres Agergrupper, kan man derfor kontrollere Rigtigheden af den Bestemmelse af deres Antal, som er foretaget ved Hjælp af Agerfordelingen. Derimod er det ikke i Østjylland saaledes som paa Sjælland almindeligt, at man gjorde den samlede Bredde af de Agre, der anvistes de forskellige Bol i hvert Fald, lige store (jvnf. »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 190).

De Former, hvorunder Bolskiftet er gennemført, kan i øvrigt variere saa stærkt og er kun undersøgt systematisk i saa faa Byer, at man ikke foreløbig kan opstille udtømmende Regler for Bolantallenes Bestemmelse, men maa tillemppe Behandlingsmetoden efter de forskellige Byers særlige Ejendommeligheder.

Bolinddelingen er ikke altid bestemmende for Agre-

nes Fordeling paa Gaardene. I de solskiftede Byer fik Gaardene saaledes Agre anvist, som om de alle tilhørte et eneste Bol, og i andre Byer er Agrene fordelt uden noget fast Princip.

En Bys Boltal kan ikke blot bestemmes direkte ved Hjælp af Markbogens Oplysninger om Byens Ager-skifte, men ogsaa indirekte f. Eks. ved Identifikation af Kannikegods, hvis Bolsparter Jordebogen 1315 opgiver, med Gaarde, hvis Andel i Bymarken kendes fra Markbogen og Matriklen 1688. (Jvnf. Beskrivelsen af de Fremgangsmaader, der benyttes til Beregning af Byernes Mark Guldtal S. 4).

Borup.

Hverken Jordebogen 1315 eller nogen anden Kilde²⁸⁾ opgiver Bolenes Antal i de Byer, som behandles i dette og de følgende Afsnit. De maa derfor bestemmes ved Hjælp af de Metoder, der er beskrevet ovenfor i Indledningen.

Nummererer man Gaardene i Borup efter den Rækkefølge, deres Tilliggender har i Markbogen, ses det, at der har været en Tendens til at fordele Markens Agre paa Byens 8 Gaarde i Rækkefølgen 4—3—5—1—6—7—8—2. Da der ikke findes nogen anden Gruppe af Gaarde, som særlig ofte har Agre, der følger efter hinanden, maa man opgive at bestemme Bolene i Borup.

Lille Dalby .

I Lille Dalby havde Kannikebordet rimeligvis mel-

²⁸⁾ I Kommentaren til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog oplyser Svend Aakjær S. 487, at det fremgaar af Matriklen 1662, hvor mange Fjerdinger der fandtes i nogle Byer i Mols Herred. Dette gælder dog hverken for Borups, Tveds, Tillerups, Dejreds, Begtrups eller Fuglsøes Vedkommende.

lem $\frac{3}{4}$ og 1 Otting Jord²⁹⁾, hvori der saaedes 7 Ørtug Korn. Da Bolet i Lille Dalby var paa 12 Mark Guld, og Byens dyrkede Areal i 1683 var 135,8 Tdr. Land stort, vilde 1 Mark Guld svare til 5,7 og 1 Ørtug Udsæd til højst 1,2 Tdr. Land, hvis Byen havde 2 Bol. Som det fremgaar af Tabellerne S. 59 f., vilde disse Tal afvige saa stærkt fra det normale, at det maa betragtes som udelukket, at der har været mere end eet Bol i Lille Dalby.

I Henhold til Kapitlets Jordebog 1648 og Matriklen 1664 ejede Kannikerne kun en enkelt Gaard i Lille Dalby. Den betegnes i Matriklen som en Halvgaard, og dens Fæster skulde betale $1\frac{1}{2}$ Ørtug Korn og 3 Hovhestes Gæsteri³⁰⁾. Kornafgiften er for lille til, at den kan komme i Betragtning (se ovenfor S. 3), men Gæsteriet og Størrelsesansættelsen forudsætter, at Gaarden havde mellem 1 og 3 Mark Gulds Jord. Sandsynligvis er den derfor identisk med den Gaard, som Kannikebordet ejede i 1315. Ifølge Markbogen hørte der til Kapitlets Gaard godt og vel en Syvendedel af Bymarken. Da Kannikebordets Gaard havde op mod 1 Otting Jord, kommer man derfor ogsaa ad denne Vej til det Resultat, at Lille Dalby har været paa et og kun eet Bol.

Følle.

Sammenholder man Matriklen 1688 med Matriklen 1664, vil man se, at Gaardene Nr. 8, 9 og 10 i Matriklen 1688, Gaardene Nr. 11, 12 og 13, Gaardene Nr. 5 og 6 og Gaardene Nr. 2 og 3 er opstaaet ved Deling af 4 Gaarde, som i det følgende benævnes henholdsvis A, B, c og d. De to smaa Gaarde, 15 og 16, tilhørte Breg-

²⁹⁾ I Tabellerne S. 59 ff. regnes der med $\frac{7}{8}$ Otting.

³⁰⁾ Ifølge Sognejordebogen 1661 og Matriklen 1662 skulde der dog svares 2 Hestes Gæsteri af denne Gaard.

net og Mørke Kirker, men dyrkedes af Fæsterne af Gaardene 13 og 11, sammen med hvilke de altid har Agre i Marken. Da de Gaarde, hvorfra Kirkejord var udskilt, var nærmest til at tage den i Fæste (se f. Eks. Recessen 1539, § 13, og Danske Lov 2—22—25), har Gaardene 15 og 16 sandsynligvis, før de blev skænket til de to Kirker, været en Part af Gaarden B.

I Byens 4 Vange³¹⁾ har Gaardene 14 og d 21 Gange Agre, som følger efter hinanden i denne Rækkefølge, naar Faldene maales fra Syd eller fra Øst, og i den omvendte Rækkefølge, naar Faldene maales fra Nord eller fra Vest. Paa samme Maade har d og 1 29, 1 og 4 26, 14—d—1 20, d—1—4 24 og 14—d—1—4 19 Gange Agre, som ligger sammen. Da 14 kun 26, d 36 og 1 32 Gange har Agre, der ligger foran andre Gaardes Agre, udgjorde 14—d—1—4 aabenbart en Gruppe Gaarde, hvis Agre saa vidt muligt skulde følge efter hinanden. B og c har 25, B og 7 35, c og 7 10, 7 og c 29, c og A 39 og 7 og A 16 Gange Agre, som følger efter hinanden i denne eller den omvendte Rækkefølge, alt eftersom Faldene maales fra Syd og fra Øst eller fra Nord og fra Vest. Da Gaardene c og 7 har henholdsvis c. 60 og 50 Grupper af Agre, ligger disse Gaardes Agre altsaa relativt ofte sammen og i Regelen efter Agre, som tilhørte B, og foran Agre, som tilhørte A. Det er derfor sandsynligt, at Gaardene 7 og c staar i Forbindelse med hinanden, muligvis paa den Maade, at deres Agre oprindeligt har udgjort en enkelt Gaards Tilliggende. I

³¹⁾ Faldet Smedagre og Agrene 69—106 i Faldet Blombjerg er der ikke taget Hensyn til, da Markbogen ikke anfører, til hvilke Gaarde om ved Halvparten af de paagældende Falds Agre hørte.

NB.: Faldet Davrekrogen kan ikke, saaledes som Markbogen opgiver, være maalt fra Nord.

det følgende betegner D alle eller nogle af Gaardene 14—d—1—4 og C en eller begge Gaardene c og 7.

Bortset fra de Fald, hvori enten A eller B eller C eller D alene har Andel, er der 265 Grupper af Agre, som hver tilhører en eller flere af de Gaarde, der udgør A, B, C og D. Af disse Agergrupper er de 172 fordelt paa 9 eller endnu flere Led af Rækken B, C, A, B, C, A, B, D — B, C, A, B, C, A, B, D o. s. v., medens 218 er fordelt paa 5 eller endnu flere Led og 245 paa 2 eller flere Led. For de fleste Falds Vedkommende var det altsaa Regelen, at Gaardene fik Agre anvist i Rækkefølgen B, C, A, B, C, A, B, D. Af de forskellige Gaardpar har B—C 60 Gange Agre, der følger efter hinanden, C—A 55 Gange, A—B 56, D—B 28, B—D 26, (C—D 7, B—A 6, C—B 6, D—C 4, A—C 3, D—A 3, A—D 1). Der forekommer altsaa ingen paafaldende hyppige Afvigelser fra den normale Rækkefølge.

Da Agerskiftet i Følle aabenbart var en Form for et Solskifte, og de enkelte Bols Gaarde sædvanligvis fik Agre anvist efter Solskiftets Principper, lader det sig ikke ud fra Agrenes Fordeling paa Byens Gaarde benægte, at Følle, saaledes som Jordebogen oplyser, har haft et og kun eet Bol. Da et Bol, som svarede til hele 640 Tdr. Land i 1683, ikke kendes fra andre af Egnens Byer, maa man imidlertid regne med den Mulighed, at en eventuel oprindelig Bolinddeling er gaaet i Glemme i det solskiftede Følle og Byens Solskifte derefter fejlagtigt opfattet som et Eetbolskifte.

Tved.

Gaar man foreløbig ud fra, at de Grupper af Gaarde, som eventuelt har udgjort Byens Bol, skal have Agre, som mindst 15 Gange følger efter hinanden i en bestemt Rækkefølge, kan følgende Gaardpar komme i Be-

tragtning som Bol eller Dele af Bol: Gaardene Nr. 5 og 10 i Matriklen 1688, som 31 Gange har Agre, der ligger sammen, Gaardene Nr. 7 og 8 (30 Gange), 8 og 11 (30 Gange), 1 og 5 (29 Gange), 11 og 5 (22 Gange), 10 og 6 (22 Gange), 10 og 2 (22 Gange), 4 og 9 (22 Gange), 9 og 10 (21 Gange), 1 og 7 (18 Gange), 5 og 4 (18 Gange), 10 og 9 (16 Gange) og 4 og 10 (15 Gange)³²).

Tre Gaarde i Dejred havde nogle faa Agre paa Tved Mark. Den ene af disse Gaarde havde to Agre, som begge laa imellem Agre, der tilhørte Gaardene 7 og 11, medens de to andre havde 13 Sæt Agre, af hvilke de 12 laa sammen med og de 8 imellem Agre, der tilhørte Gaardene 6 og 3. Da Gaard Nr. 8 i Regelen havde Agre, der laa mellem Gaardene 7 og 11's Agre, hvorimod der ikke findes nogen Gaard, hvis Agre særlig ofte laa mellem Agre, som tilhørte Gaardene 6 og 3, drejer det sig sandsynligvis om Stuvjord, der var udskilt henholdsvis fra Gaard Nr. 8 og fra Gaardene 6 og 3. Behandler man den første Dejred-Gaards Agre, som om de tilhørte Gaard Nr. 8, og ser man bort fra de andre Gaardes Agre, naar de laa mellem Gaard Nr. 6's og Gaard Nr. 3's Agre, havde Gaardene 7 og 8 32, Gaardene 8 og 11 32 og Gaardene 6 og 3 19 Gange Agre, der stødte op til hinanden.

Holder man fast ved den Forudsætning, at Bolenes Gaarde mindst 15 Gange skal have Agre, der følger efter hinanden, kan følgende Grupper paa tre Gaarde udgøre Bol eller Dele af Bol: Gaardene 7, 8 og 11, der

³²) Markbogen opgiver ikke Maaleretningen for Faldene Præstholmen, Langholmen og Fulbæks Klepper; men Agerfordelingen viser, at de alle er maalt fra Nord eller fra Vest. Af Agerfordelingen fremgaar det ligeledes, at Maaleretningen er opgivet forkert for Faldene Korshøj Agres og Krogagres Vedkommende.

30 Gange har Agre, som ligger sammen, Gaardene 1, 5 og 10 (23 Gange), Gaardene 1, 7 og 8 (18 Gange), Gaardene 10, 6 og 3 (17 Gange) og Gaardene 8, 11 og 5 (15 Gange)³³).

Den eneste Gruppe paa flere end tre Gaarde, der 15 Gange kan have Agre, som følger efter hinanden, maa bestaa af Gaardene 1, 7, 8, 11 og 5. Da samtlige disse Gaarde kun 6 Gange har Agre, der støder op til hinanden, skulde man tro, at de ikke alle kan høre til det samme Bol. I de 15 Tilfælde, hvor Gaardene Nr. 7, 8 og 11, men ikke Nr. 5 har Agre, der ligger sammen, tilhører den Ager, der følger nærmest efter Gaard Nr. 11's sidste Ager, imidlertid altid Gaard Nr. 10 i Østervangens Fald og Gaard Nr. 1 i de to andre Vanges Fald. Da Gaardene 1, 5 og 10 kan udgøre et Bol, foreligger den Mulighed altsaa, at et af de oprindelige Bol har bestaaet af Gaardene 1, 7, 8, 11 samt endnu en Gaard, der senere hen blev øde, og hvis Agre derefter fordeltes paa Bolet Gaard Nr. 1, Gaard Nr. 5 og Gaard Nr. 10³⁴). Gaardene 8, 11 og 5 eller 1 eller 10 havde 32 Gange Agre, der laa sammen, Gaardene 7, 8, 11 og 5 eller 1 eller 10 havde 30 Gange og Gaardene 1, 7, 8, 11 og 5 eller 1 eller 10 17 Gange Agre, der laa sammen.

I 9 Tilfælde havde Gaard Nr. 3 Agre, der laa foran, eller naar Faldene maalttes fra Nord eller fra Vest, fulgte efter Agre, som tilhørte Gaard Nr. 8. Da Gaard Nr. 3 har langt færre Agre eller Grupper af Agre end Byens øvrige Gaarde³⁵), bliver det c. 4 Gange saa ofte, som man kunde vente, saafremt Agrene havde været

³³) Dejred-Gaardenes Agre er regnet med til Gaardene 8, 6 og 3.

³⁴) Det er ikke muligt paa lignende Maade at forklare, hvorfor Gaardene 1, 7 og 8 kun 18 Gange har Agre, der følger efter hinanden.

³⁵) Bortset fra Kirkens Jord, der som saa mange andre Kirkestuv laa samlet i nogle ganske faa Fald.

fordelt paa Byens Gaarde uden bestemte Principper. Naar Gaard Nr. 8, hvis Agre plejede at ligge efter Gaard Nr. 7's Agre, relativt ofte havde faaet Agre anvist efter Gaard Nr. 3, skyldes det sandsynligvis, at den havde Forbindelse med Gaardene 10, 6 og 3. I ubrudt Rækkefølge havde de 4 Gaarde, 10, 6, 3 og 8, 6 Gange Agre, der fulgte efter hinanden.

Af de Gaardpar, hvis Agre ofte laa sammen, er der 6, som ikke indgaar i nogen af de Grupper paa tre eller flere Gaarde, hvis Agre hyppigt stødte op til hinanden. Ethvert af de 6 Gaardpar indeholder mindst en af Gaardene 2, 4 og 9 og er paa et nær alle dannet af Gaardene 2, 4, 9 og 10. Gaardene 2, 4 og 9 var Fæstegaarde, der i 1664 alle tilhørte Isgaard Gods, betalte samme Landgilde og havde saa godt som lige megen Jord. Det er altsaa muligt, at de tre Gaarde alene eller sammen med Gaard Nr. 10 har udgjort et Bol, hvis Agres regelmæssige Fordeling paa de enkelte Gaarde blev forstyrret, dengang de tre Gaarde blev gjort lige store.

Som Resultat af Undersøgelsen kan man fastslaa, at Tved, hvis Byen var inddelt i Bol, rimeligvis har haft 4 Bol, nemlig Gaardene 1, 7, 8, 11 og 5 eller 1 eller 10, Gaardene 1, 5 og 10, Gaardene 10, 6, 3 og sandsynligvis 8 samt Gaardene 2, 4, 9 og muligvis 10.

Det samlede Areal af de Agre, som tilhørte det andet af de eventuelle Bol, vil under alle Omstændigheder være langt mindre end Arealet af de Agre, der tilhørte f. Eks. det første Bol. Da Byens Gaarde desuden havde usædvanlig mange Agre, som ikke var fordelt efter Bolskiftets Principper, er det trods alt muligt, at Tved som saa mange andre Byer paa Mols ikke var inddelt i Bol.

Tillerup.

Forudsætter man, at Gaardene, som i Matriklen 1688 har Nr. 2 og 3, er opstaaet ved Deling af en større Gaard, x, fremgaar det af Markbogen, at Gaardenes Agre med yderst faa Afvigelser følger efter hinanden i Rækkefølgen x, Nr. 1, Nr. 4, Nr. 6, Nr. 5 og Nr. 7 eller, naar Faldene var opmaalt fra Nord eller fra Vest, i den omvendte Orden³⁶). Agerskiftet i Tillerup kan altsaa være baade et Solskifte og et Eetbolskifte og siger os intet om Antallet af Byens Bol.

I Tillerup blev der saaet 6 Øre Korn i 4 Tolvtinger Jord. Da Bymarken var paa 209,7 Tdr. Land i 1683, og 1 Ørtug Udsæd i Regelen svarede til mellem 2 og 3 Tdr. Land, kunde det se ud, som om Byen havde haft 2 Bol à 12 Tolvtinger. Da de to langt større Byer, Begtrup og Fuglsø, kun var paa 12 Tolvtinger (se nedenfor S. 50 f.), maa man imidlertid regne med den Mulighed, at Jordebogens Opgivelser er forkerte (f. Eks. kan IV Tolvtinger være fejl for II eller III Tolvtinger), eller at usædvanlig megen Jord er taget under Plov i Tiden mellem 1315 og 1683.

Dejred.

I den ene af Byens tre Vange, Østermarken, havde den Gaard, som i Matriklen 1688 havde Nr. 18, ifølge Markbogens Opgivelser 14 Gange Agre, der laa foran eller, naar Faldene maalt fra Nord eller fra Vest, fulgte efter Agre, som tilhørte Gaard Nr. 17³⁷). Ligeledes i Østermarken havde Gaardene 17 og 21 13 Gange

³⁶) Agre, som tilhørte Gaarde i andre Byer, laa i Regelen, men ingenlunde altid mellem Agre, som tilhørte Gaard Nr. 7 og Gaarden x.

³⁷) Det forudsættes, at Faldet for den nordre Ende af Aghøjs Agre, hvis Maaleretning ikke er opgivet, er opmaalt fra Syd eller fra Øst.

Agre, der paa samme Maade fulgte efter hinanden, Gaardene 21 og 1 11 Gange, Gaardene 9 og 19 11, Gaardene 5 og 20 11, Gaardene 13 (eller den fra Gaard Nr. 13 udskilte Gaard Nr. 22) og 14 10, Gaardene 4 og 6 10, Gaardene 1 og 3 9, Gaardene 6 og 7 9, Gaardene 7 og 10 9, Gaardene 14 og 11 9, Gaardene 11 og 16 7, Gaardene 16 og 4 7, Gaardene 19 og 20 6, Gaardene 20 og 5 6 og Gaardene 21 og 8 6 Gange. Derimod har de øvrige Gaardpar kun 4 eller endnu færre Gange Agre, der laa sammen.

Af de Grupper af Gaarde, der kan dannes af disse Gaardpar, har Gaardene 18, 17, 21, 1 og 3 og Gaardene 13 (eller 22), 14, 11, 16, 4, 6, 7 og 10 ikke blot ofte Agre, der følger efter hinanden (i Østermarken saaledes henholdsvis 6 og 5 Gange). Selv i de Tilfælde, hvor Rækken afbrydes af andre Gaardes Agre, bevarer Sammenhængen, for saa vidt som den Gaard, der har Agre umiddelbart efter en saadan Afbrydelse, som oftest er den samme, som i den regelmæssige og ubrudte Rækkefølge er den næste efter den Gaard, som har Agre umiddelbart før Afbrydelsen. Som Eksempel herpaa kan nævnes, at i de 12 sidste af Vestervangens Fald³⁸⁾ ligger andre Gaardes Agre 72 Gange mellem to Grupper af Agre, der tilhører nogle af Gaardene 13 (eller 22), 14, 11, 16, 4, 6, 7 og 10 og følger efter hinanden i regelmæssig Rækkefølge. I 62 af disse Tilfælde fortsætter den ene Gruppe den anden, saaledes at de vilde blive til een, hvis de mellemliggende Agre blev fjernet (f. Eks. 13, 14, Afbrydelse, 11, 16, 4, Afbrydelse, 6, Afbrydelse, 7, 10, 13 o. s. v.). Hvis Dejred var inddelt i Bol, kan der ikke være Tvivl om, at Gaar-

³⁸⁾ Østermarken og de 12 sidste Fald i Vestervangen er benyttet ved Bestemmelsen af Agerfordelingens Principper, fordi Agerskiftet her er særlig regelmæssigt.

dene 18, 17, 21, 1 og 3 og Gaardene 13 (22), 14, 11, 16, 4, 6, 7 og 10 udgjorde to Bol, og at ingen af disse Gaarde indgik i noget andet Bol.

Af de Gaardpar, som ikke hører med til disse to formodede Bol, er Gaardene 9 og 19 samt 5 og 20 de eneste, hvis Agre paafaldende ofte ligger sammen. Det synes derfor muligt, at disse Gaarde har udgjort et Bol, selv om det er sjældent, at alle fire Gaardes Agre danner sammenhængende Grupper.

Gaardene 18, 17, 21, 1 og 3 havde tilsammen et Tiliggende paa 143,9 Tdr. Land, Gaardene 13, 22, 14, 11, 16, 4, 6, 7 og 10 paa 220,1 Tdr. Land, Gaardene 9, 19, 20 og 5 paa 149,7 Tdr. Land, Gaardene 2, 8, 12 og 15 paa 141,6 Tdr. Land. Byens Husmænd og samtlige Gaardmænd i Fællesskab havde Agre med et samlet Areal paa 16,7 Tdr. Land, og endelig hørte der til Gaarde i andre Byer Agre paa 170,4 Tdr. Land i alt. Hvis Dejred var bolskiftet, kunde det se ud, som om Byen har haft 5 Bol, af hvilke det ene var halvanden Gang saa stort som de andre.

Henrik Larsen antager, at Bolskiftet er blevet til paa den Maade, at Gaardene først blev inddelt i Bol, hvorefter man fordelte Markernes Agre saaledes, at Gaarde, der tilhørte samme Bol, fik Agre, som fulgte efter hinanden i en bestemt Orden. Gaardene 18 . . . 3 og Gaardene 13 . . . 10 har imidlertid et Agerskifte, hvor Gaardenes Agre ganske vist følger efter hinanden i samme Rækkefølge, men hvor andre Gaardes Agre kan afbryde Rækken. Et saadant Agerskifte kan ikke fremkomme ved simpel Deling og Sammenlægning af Gaarde, hvis Agre var bolskiftede paa den ovenfor beskrevne Maade, men er snarest opstaaet ved Udstykning af en eller et Par store Gaarde.

I 1315 ejede Kannikebordet en Femtedel af Dejred

Mark, som dels laa til Kapitlets Brydegaard og Landbostavn i Dejred, dels til Brydegaarden i Tillerup. Dette Gods var ikke i Kapitlets Eje i 1648, og da der ikke fra Tiden efter Reformationen kendes noget af Kronen udstedt Skøde derpaa, maa man formode, at det er afstaaet allerede i Middelalderen. Af Gaardene i Dejred var de 14 med det regelmæssige Agerskifte Fæstegaarde og alle de øvrige gamle Selvejergaarde. Kannikebordets Jorder skal formodentlig søges blandt de 14 Fæstegaardes Tilliggender samt de Agre, der tilhørte Gaardene i andre Byer, først og fremmest Gaardene i Tillerup. Medens Gaardene 13 . . . 10 kun en enkelt Gang havde Agre, der stødte op til Tillerup-Gaardenes Agre, er det meget almindeligt, at Gaardene 18 . . . 3 og Tillerup-Gaardene havde Agre, der laa sammen. Gaardene 18 . . . 3 og de Agre, der hørte til Gaardene i Tillerup, havde et samlet Areal paa 182 Tdr. Land eller kun 14 Tdr. Land mere end en Femtedel af det dyrkede Areal i Dejred i 1683. Det er derfor sandsynligt, at Kannikebordets Gods i Dejred er identisk med disse Jorder. Hvis den ene af de to Grupper af Gaarde med regelmæssigt Agerskifte virkelig er opstaaet ved Udstykning af Kapitlets Gaarde i Tiden efter 1315, er der ikke meget, som taler for, at Dejred har været inddelt i Bol.

Begtrup.

Gaar man foreløbig ud fra, at de Grupper af Gaarde, som eventuelt har udgjort Byens Bol, mindst 12 Gange skal have Agre, som følger efter hinanden i en bestemt Rækkefølge, regnet fra Syd eller Øst, kan følgende Gaardpar komme i Betragtning som Bol eller Dele af Bol: Gaardene Nr. 1 og 2 i Matriklen 1688, som 30 Gange havde Agre, der laa sammen, Gaardene 7 og 8

(30 Gange), Gaardene 4 og 3 (30 Gange), Gaardene 7 og 1 (28 Gange), Gaardene 6 og 9 (28 Gange), Gaardene 5 og 10 (26 Gange), Gaardene 2 og 7 (25 Gange), Gaardene 3 og 7 (25 Gange), Gaardene 9 og 6 (23 Gange), Gaardene 10 og 7 (17 Gange), Gaardene 8 og 4 (15 Gange), Gaardene 9 og 5 (14 Gange) og Gaardene 6 og 5 (12 Gange). Alle andre Gaardpar havde færre end 10 Gange Agre, der laa sammen.

Til de Gaardpar, hvis Agre ofte laa sammen, hørte Gaardene 6 og 9, 9 og 6, 6 og 5 og 9 og 5. Det ser altsaa ud til, at de to Gaarde Nr. 6 og Nr. 9 oprindeligt har udgjort een Gaard, som blev udstykket paa den Maade, at de nye Gaarde skiftevis fik den sydligste eller østligste Part af dens Agre.

Paa Begtrup Mark havde Vistoft Kirke 5 Agre, som altid laa efter Agre, tilhørende Gaard Nr. 7, og foran Agre, som tilhørte Gaard Nr. 4. Da det samme er Tilfældet med de fleste af Gaard Nr. 8's Agre, drejer det sig rimeligvis om Stuvjord, der er udskilt fra denne Gaard, saaledes at Gaardene 7 og 8 og Gaardene 8 og 4 egentlig har haft Agre, der stødte op til hinanden, henholdsvis 35 og 20 Gange.

Af ovennævnte Gaardpar kan man danne en Række Grupper paa tre Gaarde. 6 af disse Grupper, nemlig Gaardene 2, 7, 8; 3, 7, 8; 10, 7, 8; 2, 7, 1; 3, 7, 1 og 10, 7, 1, har hver især de to sidste Gaarde fælles med to af de øvrige. Gaardene 3, 7, 1 havde 25 Gange Agre, der fulgte efter hinanden, Gaardene 2, 7, 8 21 og Gaardene 10, 7, 8 12 Gange³⁹⁾. Da de fælles Gaardpar, 7 og 8 samt 7 og 1, henholdsvis 35 og 28 Gange havde Agre, der laa sammen, er der ingen af de tre andre Grupper, hvis Gaarde flere end 3 Gange har haft Agre efter hin-

³⁹⁾ De 5 Kirkeagre betragtes som hørende til Gaard Nr. 8.

anden. Hvis Bolene skal have 12 Sæt Agre, som er regelret fordelt paa deres Gaarde, er 3, 7, 1; 2, 7, 8 og 10, 7, 8 altsaa de eneste af de 6 Grupper, som kan være Bol eller Dele af Bol.

Af de Grupper paa 4 Gaarde, der kan dannes af Grupperne paa 3, havde to, nemlig Gaardene 2, 7, 8, 4 og 10, 7, 8, 4, færre end 9 Gange Agre, der fulgte efter hinanden. De kan derfor hverken udgøre eller være Dele af Bol.

Betragter man Gaardene 6 og 9 som een Gaard, kommer man ved successivt at lægge Grupperne paa 4, 5 og 6 Gaarde sammen til to Grupper paa 5 og 7 Gaarde. Gruppen paa 7 Gaarde bestod af Gaardene 4, 3, 7, 1, 2, 7, 8, der 16 Gange havde Agre, der grænsede op til hinanden. Derudover havde Gaardene 4, 3, 7, 1, 2, 7 3 Gange Agre, der laa sammen, Gaardene 3, 7, 1, 2, 7, 8 1 Gang, Gaardene 4, 3, 7, 1, 2 5 Gange, Gaardene 7, 1, 2, 7, 8 1 Gang og Gaardene 1, 2, 7, 8 2 Gange. Gruppen paa 5 Gaarde bestod af Gaardene (9, 6 eller 6, 9), 5, 10, 7, 8. Ser man bort fra nogle Kirkeagre, der altid laa sammen med Gaardene 6, 9 og 10's Agre og maa betragtes som Stuvjorder, udskilte fra disse Gaarde, havde Gaardene 9 . . . 8 12 Gange Agre, der fulgte efter hinanden. Derudover havde Gaardene (9, 6 eller 6, 9), 5, 10, 7 2 Gange Agre, der laa sammen, Gaardene (9, 6 eller 6, 9), 5, 10 2 Gange og Gaardene 6, 5, 10, 7 1 Gang. Da det samlede Areal af de Agre, som udgjorde Gaardene 4, 3, 7, 1, 2, 7 og 8 og Gaardene 9, 6, 5, 10, 7 og 8's Tilliggender, var paa henholdsvis 145 og 138 Tdr. Land⁴⁰⁾, maatte man, hvis man kun havde

⁴⁰⁾ Kirkeagrene, bortset fra de 5, der synes at være Stuvjord, udskilt fra Gaard Nr. 8, regnes med til Gaardene 6, 9 og 10's Tilliggender. Gaardene 7 og 8 henføres til den Gaardgruppe, som derved opnaar den største Regelmæssighed og Fuldstændighed i det paagældende Tilfælde.

Markbogens Oplysninger at holde sig til, drage den Slutning, at Begtrup By var inddelt i 2 Bol⁴¹⁾.

Ifølge Jordebogen 1315 havde Kannikebordet 3 Tolvtinger Jord i Begtrup, i hvilke der kunde saas 8 Øre Korn. Hver Tolvting var takseret til $1\frac{3}{4}$ Mark Guld, og Bymarkens samlede Areal var 283,5 Tdr. Land i 1683. Saafremt Byen var paa 2 Bol à 12 Tolvtinger, vil 1 Ørtug Udsæd altsaa svare til 1,5 og 1 Mark Guld til 6,7 Tdr. Land. Paa Aarhuseggen svarede 1 Ørtug Udsæd normalt til mindst 2 Tdr. Land, medens 1 Mark Guld aldrig svarede til færre end 9 Tdr. Land. Det er derfor det mest sandsynlige, at Ordet Tolvting for Begtrups Vedkommende ikke betegner en Tolvtedel af et Bol, men en Tolvtedel af hele Byen, der i saa Fald næppe har været inddelt i Bol⁴²⁾.

Fuglsø.

I Fuglsø blev der saaet 6 Øre Korn i en Tolvting Jord. Da hele Fuglsø Mark var paa 486,8 Tdr. Land, og 1 Ørtug Udsæd plejede at svare til mellem 2 og 3 Tdr. Land, kan man vanskeligt tænke sig, at Bymarken har været delt i flere end 12 Tolvtinger. I de 12 Tolvtinger i Fuglsø kunde der saas 72 Øre Korn, medens Udsæden i et Bol paa Aarhuseggen normalt

⁴¹⁾ Naar Gaardene 8 og 4 ofte har Agre, der støder op til hinanden, skyldes det utvivlsomt, at begge Gaardgrupper afsluttes med Gaard Nr. 8, og at den ene begynder med Gaard Nr. 4. Det maa bemærkes, at der findes en Del Agergrupper, som er fordelt paa Gaardene 9 og 6 vekselvis.

⁴²⁾ I »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 130, er der fremsat den Formodning, at Begtrup var inddelt i Bol, som havde 3 Ottinger (se Indledningen til Svend Aakjærs Udgave af Kong Valdemars Jordebog, S. 82), saaledes at Bolets Mark Guldtal blev $21 \times \frac{3}{8} = \frac{63}{8}$ eller med Middelalderens svigtende Evne til Brøkgregning in mente 8 Mark Guld. Hvis denne Antagelse var rigtig, kom Bolet imidlertid til at bestaa af $4\frac{1}{2}$ Tolvting, hvilket er usandsynligt i en By, hvor man regnede med Tolvtinger.

ikke oversteg 32 Øre Korn (se Tabellen S. 74). Efter al Sandsynlighed har Fuglsø derfor ikke været inddelt i Bol, men var rimeligvis ligesom Nabobyen Begtrup kun delt i Tolvtinger.

Markbogen viser, at der ganske vist var Tendens til at lade Agre, som tilhørte de 3 Gaarde, der i Matriklen 1688 har Nr. 2, 3 og 4 følge efter hinanden, men at Agerskiftet i øvrigt var lidet regelbundet. En Inddeling af Byens Gaarde i bestemte Grupper kan altsaa ikke paavises.

Kysing.

Af Markbogen fremgaar det, at de Gaarde, som i Matriklen 1688 har Numrene 5 og 8 samt 6 og 7, er de eneste af Byens Gaarde, som flere end 16 Gange havde Agre, der fulgte efter hinanden i samme Rækkefølge regnet fra Syd eller fra Øst. Gaardene 6 og 7 behandles i Aakær Lens Jordebog 1587 som een Gaard med to Fæstere og er sandsynligvis opstaaet ved Deling af en større Gaard. Da det samme rimeligvis gælder de ret smaa Gaarde Nr. 5 og 8, findes der næppe Gaarde med bolskiftede Agre. Man maa derfor opgive at bestemme denne Bys Boltal⁴³).

De øvrige Byer og Gaarde, som Jordebogen behandler.

Aarup var i 1683 paa c. 130 Tdr. Land. Da Bolene i Hedensted, Torup og Lille Dalby var paa 135—173

⁴³) Agerskiftet i Kysing har den Form, som er karakteristisk for det saakaldte Fornskifte, der anses for at være ældre end de mere regelmæssige Skifter, Bol- og Solskiftet. Da Bymarken i 1315 var fordelt paa 3 store Brydegaarde og 12 smaa Landbostavne, medens Byen i det 17. Aarhundrede bestod af 9 omtrent lige store Gaarde, er det imidlertid ikke udelukket, at et eventuelt regelbundet Agerskifte er blevet ændret til Ukendelighed ved de Sammenlægninger og Delinger af de oprindelige Gaarde, der har fundet Sted.

Tdr. Land, tør det formodes, at Aarup ligesom Torup og Lille Dalby havde et og kun eet Bol. I 1683 var der kun 2 Gaarde i Aarup.

Af Jordebogens egne Opgivelser fremgaar det, at *Torup* var paa 1 Bol, *Tirstrup* paa 4, *Nørup* paa 1, *Lystrup*⁴⁴⁾ paa 2, *Kasted* paa 2, *Vester Alling* paa 5, *Vore* paa 4 og *Aarslev* paa 5½, af hvilke det halve Bol hidrørte fra den nedlagte Landsby Ræthæbøl.

Som paavist i Forbindelse med Bestemmelsen af de paagældende Byers Mark Guldtal havde *Hedensted* 3 Bol, *Tiilst* 9, *Vejlby* 12, *Ølsted* 5, *Egaa* 8 og *Laasby* 2.

Kolt var ifølge Jordebogen ikke delt i Bol, men i 3 »partes«. *Hinnerup* og *Grundfjør* var fuldstændig regelmæssigt solskiftede, og Enemærket *Havreballe* saavel som *Todderup*, *Graaske*, *Drammelstrup* og *Surekær* Bymarker var i 1683 udlagt til Hovedgaardsjorder eller fordelt paa andre Byers Gaarde.

Jordebogen giver os intet Middel i Hænde til at beregne, hvor stor en Part af Byerne Rødkærslund, Gesager, Løsning, Store Dalby, Bragelund, Hostrup, Håslø, Kolkot, Brendstrup, Holmstrup, True, Bjødstrup, Stad og Hejlskov der var i Kannikebordets Besiddelse i 1315. En Bestemmelse af disse Byers Boltal er derfor uden Interesse i denne Forbindelse.

⁴⁴⁾ Som nærmere paavist i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1944, S. 14 ff., ejede Kannikerne foruden den halve Fjerding, der var deres Andel i den rebdagne Jord i Lystrup, sandsynligvis et Stykke Særjord, som Jordebogens Forfatter har glemt, eller Skriveren er sprunget over, da han indførte Jordebogen i Aarhusbogen. Da man ikke ved, hvor stort det paagældende Stykke Jord har været, kan man ikke rette Fejlen i Jordebogens Opgivelser og altsaa heller ikke beregne, hvor meget Korn der blev saet i hele Lystrup Mark.

Væsentlige Forøgelser eller Formindskelser af de dyrkede Arealer i Tiden 1315—1683.

Borup.

I et af Kong Erik Menved udstedt Beskærmelsesbrev (»Diplomatarium Danicum«, II^a, Nr. 271) forbyder han, at nogen lader Svin og Kvæg komme ind i Kannikerne »*possessionem, que enemærky dicitur, in Bothorpmark in Hælnæs*«. Sandsynligvis var Kannikerne Enemærke altsaa kun en Del af Borup Mark.

I Kannikebordets Jorder i Borup kunde der saas 48 Ørtug Korn. Da Borup Mark i 1683 var paa 390,2 Tdr. Land, og 1 Ørtug Udsæd normalt svarede til mellem 2 og 3 Tdr. Land, ser det ud til, at Enemærket har udgjort om ved en Trediedel af Bymarken i 1683.

I 1315 havde Kannikerne Skov i Borup til 300 Svins Olden. Da Byens Jorder i 1683 var saa blottede for Træbevoksning, at der end ikke fandtes Rishug til Gærdsel, bestod en Del af Bymarken i 1683 formodentlig af Skovjord, der var taget under Opdyrkning siden 1315.

I det følgende skal der gøres et Forsøg paa at bestemme de forskellige Falds Alder og Oprindelse ud fra deres Agerskiftes og Agerinddelings større eller mindre Regelmæssighed. Materialet, der benyttes til denne Undersøgelse, fremlægges i Tabel 10.

Som omtalt ovenfor S. 37 var det almindeligt, at Byens Agre var fordelt paa Gaardene i Rækkefølgen Gaard Nr. 4, 3, 5, 1, 6, 7, 8, 2. I mange Fald findes der desuden en Del Agre, som er fordelt paa Gaardene i den omvendte Orden. Andre Former for regelbundet Agerskifte forekommer derimod ikke. Dividerer man det Antal Gange, Gaardene 4 og 3, 3 og 5, . . ., 8 og 2 samt 2 og 4 i et af Bymarkens Fald havde Agre, som fulgte efter hinanden henholdsvis i den regelmæssige

og i denne saavel som den omvendte Rækkefølge, med det Antal Gange, to Gaarde havde Agre, som laa sammen, i det paagældende Fald, faar man de Tal, som staar i den første og den anden Rubrik i Tabel 10. (Hvis Agrene i et Fald f. Eks. er fordelt paa Gaardene 4, 3, 5, 7, 5, 2, 8 regnet fra Syd, havde Gaardene 4 og 3 samt 3 og 5 2 Gange Agre, der fulgte efter hinanden i den regelmæssige Rækkefølge, medens disse Gaarde tillige med Gaardene 8 og 2 3 Gange havde Agre, der laa sammen i den ene eller den anden Rækkefølge. Da to Gaarde i alt 6 Gange havde Agre, der stødte op til hinanden i dette Fald, bliver Tallet i den første Rubrik 0,33 og i den anden 0,50). Alt eftersom Tallene i de to Rubrikker er store eller smaa, maa Faldets Ager-skifte betragtes som mere eller mindre regelmæssigt.

I Tabellens tredie Rubrik anføres Agrenes gennemsnitlige Bredde i sjællandske Alen⁴⁵⁾ og i den fjerde Gennemsnittet af det Antal Alen, de enkelte Agres Bredde afviger fra den gennemsnitlige. (Er Agrene i et Fald f. Eks. 3, 2 og 4 Alen brede, bliver Gennemsnitsbredden 3 Alen, Afvigelserne fra Gennemsnitsbredden 0, 1 og 1 Alen og den gennemsnitlige Afvigelse 0,67 Alen). Hvis Agerdelingen er regelmæssig og Agrene omtrent lige brede, vil Tallet i den fjerde Rubrik være lille.

I den femte Rubrik betegner et Kryds, at Tallet i den anden Rubrik er større end 0,66, i den sjette, at Agrenes Gennemsnitsbredde (Tallet i den tredie Rubrik) er mindre end 6 jyske Favne = 16,4 sjællandske Alen, i den syvende, at den gennemsnitlige Afvi-

⁴⁵⁾ Der er set bort fra de Agre, som er opmaalt i flere Stykker, med mindre det samme er Tilfældet med flere Agre, der støder op til hinanden, saaledes at man maa formode, at de enkelte Agres Stykker ligger i Forlængelse af og ikke ved Siden af hinanden.

Som Hovedregel gælder det, at Regelmæssighed tilvejebringes ved radikale Nyordninger, hvorimod Uregelmæssighed let opstaar ved mindre successive Forandringer. Det er derfor det mest sandsynlige, at Agerskiftet er yngst i de Fald, der har et regelmæssigt Skifte, og at Opdelingen i Agre er yngst i de Fald, hvis Agre er næsten lige brede.

Ser man bort fra de Fald, hvis ringe Bredde hindrede store Uregelmæssigheder i at opstaa (se Tabel 10, Rubrik 8), viser Tabellen, at alle Fald med smaa Afvigelser fra Gennemsnitsbredden (se Rubrik 7) tillige havde et regelmæssigt Agerskifte (se Rubrik 5). Da det ene af disse 7 Fald hed Jesdals, d. v. s. Egsdals, Agre, og de 5 laa i Egens Vang og Birke Agres Vang, hvis Navne tyder paa gammel Skovbevoksning, er de paagældende Fald antagelig sent opdyrket Skovjord el. Ign. Nogle af de Fald, der havde et regelmæssigt Agerskifte, men hvis Agre var af meget forskellig Bredde, er muligvis Enemærkets Jorder, som engang efter 1315 er blevet fordelt paa Byens Gaarde efter det regelbundne Skiftes Principper, men med Bibeholdelse af den oprindelige Agerdeling.

I Aug. F. Schmidts »Aaby Sogns Historie«, II, S. 18ff., har jeg paavist, at de yngste Fald gennemgaaende havde de smalleste Agre. Tabel 10 (Rubrik 6 sammenholdt med Rubrik 5 og 7) viser, at det samme aabenbart gælder Faldene i de 4 af Borups 5 Vange.

De Grænser, der drages mellem regelmæssigt og uregelmæssigt Agerskifte og mellem regelmæssig og uregelmæssig Agerdeling, maa vælges vilkaarligt. Man kan derfor ikke ved Hjælp af Agerskifte og Agerdeling bestemme de nyopdyrkede Jorders eller Enemærkets Størrelse nøjagtigt.

De Dele af Todderup Bys Jorder, som i 1683 var lagt til Tiilst Bymark.

Om Tiilst Kirkes Jorder bemærker Jordebogen 1315 udtrykkeligt, at de svarede til et Bol. Da den Afgift, der betaltes af disse Jorder, desuden var nøjagtigt den samme som den, Bryderne i Tiilst maatte betale af et Bols Jord, har Udsæden i Kirkens Jorder rimeligvis været lige saa stor som Udsæden i Tiilst Bolene, der var paa 36 Ørtug Korn. Af denne Udsæd blev 23½ Ørtug Korn saaet i Kirkens Jorder i Brendstrup, Hasle og Tiilst, medens Resten, d. v. s. c. 12 Ørtug Korn, udgjorde Udsæden i Fjerdeparten af Todderup Mark. Da 9 Ørtug Korns Udsæd i Tiilst svarede til c. 20 Tdr. Land (se »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 196), skulde Todderup Bymark altsaa svare til godt og vel 100 Tdr. Land.

I det 17. Aarhundrede var Landsbyen Todderup for længst nedlagt og den tidligere Bymark fordelt med Halvdelen paa Byen Tiilsts og Halvdelen paa Byen Trues Jorder⁴⁰). Blandt Tiilst Bys Udfaldsjorder omtaler Markbogen et stort Fald Jord, som kaldtes Todderup Mark og havde et samlet Areal paa 45,6 Tdr. Land. Da Halvparten af Todderup Bymark efter Udsæden at dømme var paa c. 50 Tdr. Land, er det sandsynligt, at disse 45,6 Tdr. Land Udfaldsjord udgjorde hele Tiilst Bys Andel i den nedlagte Landsbys Jorder.

Todderup er kun en lille By. Da selv smaa Fejl, man begaar, naar man bestemmer Byens Areal, derfor let kan faa relativ stor Betydning, er de Beregninger, der ovenfor er foretaget, ikke saa paalidelige, at de kan

⁴⁰) Ifølge Kapitlets Jordebog 1648 skulde Tiilst og True Bylav hver svare 1½ Ørtug Havre af Todderup Mark, som tilhørte Præbendet Aarslev.

benyttet til andet end Bestemmelsen af Tiilst Bymarks Størrelse.

*Tirstrup, Graaske, Øksenmølle, Drammelstrup og Nørup*⁴⁷⁾.

Ifølge Modelbogen bestod Tirstrup Sogn af Byen Tirstrup med et Tilliggende paa 1130,1 Tdr. Land, Øksenmøllegaarde med et Tilliggende paa 113,4 Tdr. Land (hvoraf dog 15,2 Tdr. Land, efter hvad Markbogen oplyser, havde hørt til Tirstrup By lige til 1681), Øksenmølle med 24,9 Tdr. Land, Øksenmølle Skovhus med 42,1 Tdr. Land, Høgholm med 464,8 Tdr. Land, to Skovhuse med 105 Tdr. Land samt Skramsø Mølle med 78,1 Tdr. Land. Af Markbogen fremgaar det, at af Høgholms Jorder havde 212 Tdr. Land ligget til den nu øde Drammelstrup By, medens 71,3 Tdr. Land af Tirstrup Bymark udgjorde Grosk eller Grøsk Vang Agre, som paa Landmaalingens Tid var et Fald i Sønder eller Groes Mark Vangen, men efter Navnet at dømme maa have udgjort hele eller en Del af Kannerernes gamle Enemærke Graaske.

Gaar man ud fra, at Tirstrups, Drammelstrups og Graaskes Tilliggender var de samme i 1683 som i 1315, vil der til 1 Ørtug Udsæd i 1315 svare 7,4 eller, hvis Heden blev opdyrket, 4,9 Tdr. Land i Tirstrup, 1 Td. Land i Graaske og 1 Td. Land i Drammelstrup. Da de

⁴⁷⁾ Antager man, at der saeedes lige saa meget Korn i en Otting Jord i Nørup som i Tirstrup, vilde Udsæden i Kapitlets Andel af Nørup blive paa $4\frac{1}{2}$ Øre Korn. Lakunen i Afsnittet om Nørup skulde i saa Fald udfyldes med et »dimidia«, saaledes som Svend Aakjær formoder i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog, S. 481. Paa Mols og Djursland udgjorde Kornafgiften imidlertid $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ af Udsæden (se nedenfor S. 84). Da Bryden i Nørup skulde betale $\frac{1}{2}$ Mark Korn, er det derfor mere sandsynligt, at Udsæden har været paa 1 eller $1\frac{1}{2}$ Mark Korn, saaledes at Lakunen skal udfyldes med »una« eller med »una et dimidia«.

første Tal er større og de sidste mindre end de tilsvarende Tal i andre Byer (se Tabel 11), maa man formode, at de gamle Enemærker, Graaske og Drammelstrup, var blevet betydeligt mindre og Tirstrup Bymark betydeligt større ved de Omfordelinger af Sognets Jorder, som Herrerne til Høgholm havde foretaget siden 1315. Høgholms og Tirstrups Marker er sandsynligvis de eneste, som kan være udvidet med Jorder fra Graaske, Drammelstrup og Nørup. Da Høgholm er en Hovedgaard, og samtlige Fald i Tirstrup Bymark er regelmæssigt solskiftede, bliver det Materiale, der staar til Raadighed, naar man skal beregne Udvidelsernes Størrelse, imidlertid utilstrækkeligt, ikke mindst i dette Tilfælde, hvor der baade er Tale om nybrudt Agerland og om Jorder, der stammer fra nedlagte Byer og Gaarde.

Markernes Dyrkningsformer — Guldvurderingens Principper.

Tabel 11.

Det Antal Tdr. Land 1683, som svarer til
1 Ørtug Udsæd 1315.

Vester Alling	○ +	1,16
Kysing	×	1,19
Havreballe	×	1,62
Hedensted	○ +	1,79
Kolt	×	1,82
<hr/>		
Vejlby	+	1,97
Lille Dalby		2,12
Aarup		2,16
Tiilst (÷ Todderup)		2,21
Torup (+ Knæsted)		2,20—2,29
Fuglsø		2,25
Laasby		2,30
Dejred		2,34
Egaa		2,38
Ølsted	+	2,77

Vore			
Begtrup		+	2,68—2,86
Hinnerup			2,95
			3,02
<hr/>			
Kasted		+	3,03
Aarslev	×	+	3,07
Følle			3,33
Grundfør		+	3,35—3,47

Tabel 12.

Det Antal Tdr. Land 1683, som svarer til
1 Mark Guld.

Kolt			9,1
Kasted			9,1 (—9,7)
<hr/>			
Egaa			9,5
Vejlby			9,7
Aarslev			9,7 (—12,1)
Torup (+ Knæsted)			10,2—10,8
Laasby			9,2—12,3
Vester Alling			11,2
Lille Dalby			11,3
Hinnerup			9,5—13,6
Begtrup			13,5
Kysing			13,9—14,7
Dejred			14,0
Ølsted			14,5
Vore			16,1—17,2
<hr/>			
Tilst (÷ Todderup)			19,9
Følle			19,4—22,8
Grundfør			26,8—27,7

Tabel 13.

Det Antal Øre Korns Udsæd 1315, der svarer til
1 Mark Guld.

Kasted		+	1,00 (—1,07)
Aarslev	×	+	1,05 (—1,32)
<hr/>			
Hinnerup			1,04—1,50
Egaa			1,33
Torup (+ Knæsted)			1,48—1,63
Tirstrup			1,50
Begtrup			1,52
Laasby			1,33—1,77
Vejlby		+	1,64
Kolt	×		1,66

Tved			1,67
Ølsted		+	1,75
Lille Dalby			1,78
Dejred			2,00
Vore		+	2,00
<hr/>			
Hedensted	○	+	2,00
Følle			1,94—2,29
Tirstrup	○		2,57
Grundfør		+	2,67
Tiilst			3,00
<hr/>			
Vester Alling	○	+	3,20
Kysing	×		3,88—4,12
Surekær	×		5,00

Tabel 14.

Det Antal Øre Korn, der i 1315 betaltes for 1 Mark Gulds Jord i Byer med færre end 3 Landboer, som ikke svarede Kornlandgilde.

Kasted	0,79 (—0,84)
Kolt	0,80
<hr/>	
Egaa	1,19
Hinnerup	1,04—1,50
Ølsted	1,33
Hedensted	1,35
Vejlby	1,43
Vore	1,50
Lille Dalby	1,52
Laasby	1,33—1,77
<hr/>	
Tiilst	2,25
Grundfør	2,86

Paa Mols og Djursland samt i Sønder Hald Herred.

Tirstrup	0,71
Begtrup	0,87
Vester Alling	0,91
Dejred	0,93

Et Kors er anbragt ud for de Byer i Tabel 11 og Tabel 13, hvis Udsæd er den Mængde Korn, som saas, eller som kan eller kunde saas »singulis annis« eller »alternatis annis... alternatis annis«. I det sidste Tilfælde er der i Tabellen regnet med Gennemsnittet af to Aars Udsæd.

Et Kryds er anbragt ud for de Byer, hvis Udsæd opgives vange-

vis. For disse Byers Vedkommende er der regnet med Summen af to Vanges Udsæd.

En Cirkel er anbragt ud for de Byer, hvis Udsæd er den Mængde Korn, der kunde saas, hvis ikke det meste af Jorden var »occupata silva et mirica«, hvis »mirica, quæ occupat fere medieta-tem, exterminaretur«, eller hvis Jorden »ex integro aretur«.

Tabellernes Tal er beregnet paa Grundlag af Jordebogens Oplysninger, Henrik Pedersens »Det danske Landbrug 1688« (der benytter Modelbøgerne, ikke Markbøgerne som Kilde) samt det Materiale, der er tilvejebragt ved Undersøgelserne i de tre foregaaende Kapitler⁴⁸⁾. For Tved og Vistoft Sognes Vedkommende, hvor der var megen daarlig Jord, og mange Gaarde havde Jorder i andre Byers Marker, har det dog været nødvendigt at benytte Markbøgenes Opgivelser, da Henrik Pedersen ikke medtager den daarligste Jord og anfører Summerne af Gaardenes Tilliggender, uanset om de hørte til den ene eller den anden By.

De Afgifter, der betaltes af Jorderne henholdsvis i Vester Alling og Hejlskov, i Egaa og Lystrup og i Begtrup og Fuglsø, er fordelt paa Besiddelserne i de enkelte Byer proportionalt med Udsædens Størrelse.

Jordebogen opgiver, hvor meget Korn der kunde saas i Vester Alling og Tirstrup, hvis (Krat og) Hede, som dækker henholdsvis det meste og næsten Halvdelen af Marken, blev ryddet⁴⁹⁾. Da Tabellerne 11 og 13 viser, at en Mark Guld og en Tønde Land 1683 svarede til flere Ørtug Udsæd i Vester Alling og Tirstrup end i de fleste andre Byer, har de udyrkede Dele af disse Byers Marker været ualmindelig store baade i 1683, i 1315, og dengang Guldvurderingen blev foretaget. De Tal, man kommer til ved at regne med Jordebogens Opgivelser disse Byer vedrørende, kan derfor ikke benyttes sideordnet med Tabellernes øvrige.

Udsæden i Hedensted er den Mængde Korn, der kunde saas, hvis Jorden »ex integro aretur«. Da en Tønde Land og en Mark Guld i Hedensted ligesom en

⁴⁸⁾ Vedrørende Udsæden i Aarslev og Afgifterne af Jorderne i Torup, Lille Dalby og Aarup se dog nedenfor S. 70 f. og 83.

⁴⁹⁾ For Tirstrups Vedkommende anfører Jordebogen ogsaa, hvor meget Korn der kunde saas i Byens Jorder, selv om Heden ikke blev brudt op.

Tønde Land og en Mark Guld i Vester Alling og Tirstrup svarer til flere Ørtug Udsæd end sædvanligt, ligger det nær at antage, at en væsentlig Del af Hedensted Bymark ikke var under Kultur, og at Sætningen, »si ex integro aretur, possunt seminari«, angiver, hvor meget Korn der kunde saas, hvis hele Marken blev ryddet og taget under Plov⁵⁰).

Da »singulis annis« betyder hvert Aar, aarlig, kan Udtrykket »singulis annis seminantur . . . ore annone« kun betegne den aarlige eller den gennemsnitlige aarlige Udsæd. Af tilsvarende Grunde kan Udtryk som »singulis« eller »alternatis annis . . . alternatis annis possunt« eller »possint seminari . . . ore annone« meget vanskeligt opfattes som Betegnelse for andet end den aarlige Udsæd⁵¹).

I de Tilfælde, hvor der ikke til Udsædsopgivelserne er føjet et »singulis annis« eller »alternatis annis . . . alternatis annis«, er man frit stillet og kan antage, at Udsæden er enten den aarlige eller den Mængde Korn, der kan saas i hele det dyrkede Areal. Da Vangene i alt væsentligt blev tilsaaet i nogle Aar og hvilede i andre, vil det mest naturlige dog være, at man regner med den (gennemsnitlige) aarlige Udsæd, saafremt Jordebogen opgiver Udsæden i Jorder, der var fordelt

⁵⁰) »Si ex integro aretur« skulde altsaa ikke betyde, »hvis der pløjes efter Brak«, saaledes som Johs. Steenstrup antager i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, S. 61, eller »hvis hele det (allerede) dyrkede Areal blev pløjet«, saaledes som Svend Aakjær regner med f. Eks. i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog, S. 480.

⁵¹) Henrik Pedersen, som i den paagældende Afhandling netop søger at bevise, at Udsæden, som opgives i Jordebøger og Matrikler, ikke altid er den aarlige, men kan være den Mængde Korn, der kunde saas i hele det dyrkede Areal, indrømmer da ogsaa, at Udsædsopgivelserne »saar aarlig«, »kan saa aarlig« ikke godt kan være andet end Betegnelser for den aarlige Udsæd (se »Historisk Tidsskrift«, 8. Rk., Bd. 1, S. 102).

paa samtlige Byens Vange (t. Eks. Udsæden i en Mark Gulds eller et Bols Jord). Anfører Jordebogen derimod Udsæden i hver Vang eller i Dele af hver Vang for sig, er det overvejende sandsynligt, at Udsæden er den absolute, ikke den (gennemsnitlige) aarlige.

Er ovenstaaende Opfattelse af Jordebogens Udsædsopgivelser rigtig, og var Alsædsbruget ikke den fremherskende Dyrkningsform i de Byer, Jordebogen behandler, vil Summen af begge Vanges Udsæd i de Byer, hvis Udsæd opgives vangevis og uden Tilføjelse af et »singulis annis«, være relativt større end de andre Byers Udsæd, hvorimod Udsæden i øvrigt er forholdsvis lige stor, hvad enten Udsædsopgivelserne indeholder et »singulis« eller »alternatis annis« eller ikke. Da det af Tabellerne fremgaar, at Udsæden netop var størst i de Byer, hvis Udsæd opgives vangevis uden Tilføjelse af et »singulis annis«⁵²), medens den ingenlunde var særlig lille i de Byer, hvis Udsæd udtrykkelig angives at være den aarlige, maa man altsaa formode, baade at Udsædsopgivelserne er fortolket rigtigt, og at Alsædsbruget ikke var almindeligt paa Aarhus-egnen i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede.

Mod dette Ræsonnement, der i en mere vidtløftig og mindre overskuelig Form har været fremsat i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 119 ff., gør Svend Aakjær gældende, at Jordebogens Udsædsopgivelser maa være ensartede med andre samtidige og yngre Kilders, og at den Udsæd, Jordebogen opgiver, i alle Tilfælde er Udsæden i hele Marken (se Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 105 ff.). Man kan imidlertid ikke bringe Jordebogen i Overensstemmelse med

⁵²) Naar 1 Mark Guld i Kolt ikke svarer til flere Øre Udsæd end normalt, hænger det sammen med, at 1 Mark Guld i Kolt var usædvanlig lille.

de paagældende Kilder, med mindre man antager, at Udsædsopgivelsernes ingenglunde sjældne »singulis annis« eller »alternatis annis . . . alternatis annis« beror paa en Fejl, og opgiver at forklare den særlig store Udsæd i de Byer, hvis Udsæd opgives vangevis og uden Tilføjelse af »singulis annis«. Da dette næppe kan forsvares, og mange middelalderlige Maaleenheder og Maalemetoder desuden varierer stærkt fra Egn til Egn, synes den Harmonisering, Svend Aakjær gør sig til Talsmand for, upaakrævet.

I mange Tilfælde er Udsædsopgivelsernes Verballed ikke »seminantur«, men »possunt« eller »possint seminari«. Hvis Udsæden, der opgives, er den aarlige, og »possunt«, »possint« skal have nogen Mening, maa der være Tale om den Mængde Korn, der kunde saas, hvis Byernes Marker udnyttedes saa effektivt som muligt. Udtrykkene kan altsaa betyde noget lignende som, »si mirica . . . exterminaretur«, »si ex integro« eller »si ex toto arentur«, men benyttes aabenbart, naar de Arealer, der laa udyrkede hen, ikke var særlig store.

Jordebogen omtaler Vange i 6 af de Byer og Gaarde, den behandler (Surekær, Kysing, Havreballe, Kolt, Aarslev og Tirstrup). Vangenes Antal opgives i de fem af disse Byer og Gaarde og var altid to, nemlig en Øster- og en Vestervang (i Havreballe, Kolt og Tirstrup) eller en Sønder- og en Nørrevang (i Surekær og i Kysing).

Vedrørende Sædskiftet, Udsæden og Høhøsten i de Byer, der ikke omtales som vangeskiftede, meddeler Jordebogen, at Hedensted Kirkes Agre i Løsning blev tilsaaet »alternatis annis«, at der i 2 Mark Gulds Jord i Tved kunde saas 10 Ørtug Korn »uno anno cum al-

tero computato«, at der i Kannikernes Jorder i Vejlbys kunde saas »alternatis annis IX ore annone et alternatis annis XIV ore«, og at Fæsteren af Kapitlets Gaard i Torup bjærgede »alternatis annis VI plaustrata feni et alternatis XV«. Da alle disse Oplysninger passer bedst paa Byer med to Vange, er det sandsynligt, at ikke blot de fem Byer og Gaarde, hvis Vanges Antal Jordebogen opgiver, men samtlige vangeskiftede Byer paa Aarhusegnen havde to Vange i 1315. (Jvnf. Henrik Larsens Afhandling om Trevangsbruget i Jylland i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 1, S. 364—382. Se ogsaa Poul Johs. Jørgensen, »Dansk Retshistorie«, S. 176, og Troels Fink, »Udskiftningen i Sønderjylland«, S. 34 ff.).

Det Sædskite, som er det mest naturlige i Byer med to Vange, og det, som Jordebogens Oplysninger snarest synes at forudsætte, er et Aars Brug og et Aars Hvile. I Betragtning af de lidet regelbundne Former for Sædskite, der senere hen var almindelige i Jylland (se Henrik Larsen, anf. Sted, S. 366 ff.), er det imidlertid sandsynligt, at der forekommer mange Afgivelser fra denne Regel (jvnf. nedenfor S. 69).

Som Tabellerne 11—14 viser, er der meget stor Forskel paa det Antal Tdr. Land, Øre Kornes Udsæd og Øre Kornes Afgift, der svarede til en Mark Guld, saavel som paa det Antal Tdr. Land, der svarede til en Ørtug Udsæd i de forskellige Byer, Jordebogen behandler. En Del af de største Uregelmæssigheder, nemlig de Tal, der i Tabellerne staar over eller under de fuldt optrukne Linier, kan forklares ved de Fortolkninger af Udsædsopgivelserne, der ovenfor er fremsat. Resten, og da i første Række de Tal, der staar over eller under de stiplede Linier, bliver forstaaelige, hvis man tillige

regner med bestemte Principper for Guldvurderingen og med bestemte Metoder for Markernes Drift i de paa-gældende Byer.

Som det vil blive paavist nedenfor S. 81, har Brydernes Kornafgift sandsynligvis været en fast Kvotapart af deres Høst. Høsten pr. Mark Guld er altsaa proportional med de Afgifter pr. Mark Guld, der anføres i Tabel 14. Af Tabellerne 12, 13 og 14 fremgaar det herefter, at i Grundfør, Tiilst og Følle var Høst og Udsæd i 1 Mark Gulds Jord saavel som det Areal, der i 1683 svarede til 1 Mark Guld, betydeligt større end i de andre Byer. Dette Forhold kan man forklare, hvis man antager, at Guldvurderingen blev foretaget paa Grundlag af hele det dyrkede Areals Størrelse, og at Marken i disse Byer paa Guldvurderingens Tid dyrkedes efter Alsædsbrugets Principper. Skulde Udsæd og Høst nemlig være lige store før og efter Overgangen fra Alsædsbrug til Tovangsbrug, fordrede Bymarkens Inddeling i to Vange, af hvilke den ene skulde hvile, en betydelig Forøgelse af det dyrkede Areal. I Henhold til den ovenfor fremsatte Hypotese maa Mark Guldtallet altsaa blive mindre og Udsæd og Høst i 1 Mark Gulds Jord større i Byer med Alsædsjord end i vangedelte Byer. I Tiden mellem Guldvurderingen og Landmaalingen 1683 blev Alsædsbruget overalt paa Aarhuseggen afløst af et Flervangsbrug. I de Byer, hvis Marker blev guldvurderet, før den opdyrkede Jord blev forøget efter Flervangsbrugets Behov, vil 1 Mark Guld altsaa svare til flere Tdr. Land dyrket Jord i 1683 end 1 Mark Guld i de andre Byer.

Tabel 11 viser, at i to af de tre Byer, hvis Mark Guld var særlig store, nemlig Grundfør og Følle, svarede en Ørtug Udsæd til flere Tønder Land 1683 end en Ørtug Udsæd i de andre Byer. I Grundfør og Følle er baade

det dyrkede Areal og det aarlige Udsædsareal altsaa mindre end almindeligt. Begge Byer er store og rimeligvis gamle, og da det derfor er lidet sandsynligt, at Bymarken skulde være ryddet senere her end i Egnens øvrige Byer, maa man formode, at Bønderne i disse Byer, hvor Alsædsbruget holdt sig usædvanligt længe, lagde Hovedvægten paa Kvægavl og Faarehold og havde en betydelig Del af Bymarken udlagt til Græsning.

I de Byer, hvis Marker paa Guldvurderingens Tid dyrkedes efter Alsædsbrugets Principper, blev kun den Jord guldvurderet, der aarlig blev tilsaet. Regner man med en fortsat Intensivering af Jordens Udnyttelse⁵³), kan det Areal, som aarlig blev besaaet i disse Byer, altsaa aldrig blive mindre end det, der i sin Tid blev guldvurderet. Følle er den By med guldvurderet Alsædsjord, hvis Udsæd pr. Mark Guld er mindst i 1315. Det oprindelige Areal af 1 Mark Gulds Jord kan derfor ikke være paa flere Tdr. Land end det Stykke Jord, hvori der kan saas saa meget Korn, som udgør Udsæden i 1 Mark Guld i Følle. Fastholder man den Antagelse, at Jorden stadig blev bedre udnyttet, maa de dyrkede Arealer være større i 1683, end dengang Guldvurderingen fandt Sted. Det oprindelige Areal af 1 Mark Gulds Jord kan derfor heller ikke være paa flere Tdr. Land end det mindste Areal, som i 1683 svarede til 1 Mark Guld. I Følle kunde der saas 1,94—2,29 Øre Korn i 1 Mark Gulds Jord, og det mindste Areal, der svarede til 1 Mark Guld i 1683, er 9,1 Td. Land. Da man næppe tager meget fejl, naar man regner med, at 1 Øre Korn var det samme som 4½ Td. Byg (se »Jyske

⁵³) Kr. Erslevs Teori om Agerbrugets Tilbagegang siden Valdemarernes Tid er som bekendt blevet gendrevet ved P. Lauridsens og Henrik Pedersens Undersøgelser.

Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 110 ff.), har 1 Mark Guld, dengang Taksationen fandt Sted, antagelig været et Stykke Jord, hvori der kunde saas 2 Øre Korn. Er dette rigtigt, fremgaar det af Jordebogens Udsædsopgivelser, at de dyrkede Arealer i mange Byer er vokset en Del i Tiden mellem Guldvurderingen og 1315.

Udsæden i Surekær opgives vangevis, og Summen af begge Vanges Udsæd maa altsaa være op mod det dobbelte af den sædvanlige. Naar Udsæden i en Mark Gulds Jord er 3—4 Gange saa stor som den gennemsnitlige Udsæd i en Mark Guld af normal Størrelse, kan det imidlertid ikke forklares ved den vangevise Opgivelse af Udsæden alene, men skyldes sikkert tillige, at Surekærs Mark, dengang Guldvurderingen blev foretaget, ikke var delt i Vange, men dyrkedes efter Alsædsbrugets Principper. Om man ogsaa i andre af Byerne med de store Mark Guld var gaaet over til Tovangsbruget allerede i 1315, lader sig ikke afgøre ud fra de Oplysninger, Jordebogen giver.

Endnu i 1683 fandtes der Byer paa Aarhuseggen, der havde Fald, som blev tilsaat hvert Aar. Da Overgangen fra Alsædsbrug til Flervangsbrug altsaa snarere har haft Karakter af en Udvikling end af en Omvæltning, kan man vente at finde Byer, der samtidig staar paa forskellige Trin af denne Udvikling. Det er derfor næppe Udvidelser af de dyrkede og de besaaede Arealer, der alene bevirker, at Tabellerne viser ganske jævne Overgange fra de mindste til de største Tal.

Forudsætter man i Tilslutning til Svend Aakjærs Teorier om Guldvurderingen (se f. Eks. den sammenfattende Fremstilling i Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 118), at der har fundet flere Taksationer Sted, er der endnu en Række Afvigelser fra det normale, som man bliver i Stand til

at forklare, selv om Taksationsreglerne ikke har forandret sig. Det er muligt, at samtlige Vurderinger omfattede eller skulde omfatte hele Jylland og finde Sted til de samme Tider. Lige saa sandsynligt er det imidlertid, at de forskellige Byers Marker blev omtakserede, efterhaanden som deres Dyrkningsform undergik væsentlige Forandringer.

Saafrømt en af de Byer, hvis Mark Guldtal er beregnet ved Hjælp af Gaardenes Gæsteriydelser og Størrelsesansættelse, er blevet omtakseret i Tiden mellem 1315 og Gæsteriets Paaligning, er dens Mark Guld sandsynligvis usædvanligt smaa, fordi Nybrud ikke i samme Grad som ellers har haft Mulighed for at gøre sig gældende. Hvis hele eller en væsentlig Part af vedkommende Bys Mark før Omtaksationen dyrkedes paa samme Maade som Marken i Grundfør og Følle, vil dens Udsæd i 1315 desuden svare til et paafaldende stort Areal i 1683. I Kasted, hvis Mark Guldtal er bestemt ved Hjælp af Gæsteriet og Størrelsesansættelsen, svarede en Mark Guld kun til 9,1 Tdr. Land i 1683, medens en Ørtug Udsæd 1315 svarede til 3,03 Tdr. Land. Det er derfor sandsynligt, at Kasted paa Jordebogens Tid havde Mark Guld og muligvis Dyrkningsform som Grundfør og Følle, men at Agerbruget blev lagt om og Jorderne paany vurderet til Mark Guld, før Gæsteriet blev paalignet.

En tilsvarende Omtaksation har maaske ogsaa fundet Sted i Aarslev, hvis Mark Guldtal ligeledes er bestemt paa Grundlag af Gaardenes Gæsteri og Størrelsesansættelse, og hvis Areal pr. Mark Guld og Ørtug Udsæd var henholdsvis 9,7 og 3,07 Tdr. Land. Aarslev var i 1315 vangedelt; men den Omstændighed, at Jordebogen opgiver den gennemsnitlig aarlige, ikke som ellers altid Udsæden i hele Vangen, kunde tyde paa,

at et regelmæssigt Tovangsbrug endnu ikke var kommet i Stand⁵⁴).

Hvis en Bymark blev omtakseret, kan det tænkes, at den nye Vurdering kun blev benyttet i en bestemt Situation eller af en bestemt Kreds af de Mennesker, der havde Interesser i Byen, medens den ældre Vurdering i øvrigt holdtes i Hævd. Som det nærmere er udviklet i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 206 ff., synes Gæsteriet i Grundfjør saaledes at være paalignet paa Grundlag af en forholdsvis ung Guldvurdering, hvorimod Bønderne endnu i det 17. Aarhundrede benyttede den gamle Vurdering, som kendes fra Jordebogen.

I sin Afhandling om Ledingssatserne i »Med Lov skal Land bygges«, S. 297 (jvnf. ogsaa »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 133 f.), har C. A. Christensen paavist, at Købesummen for en Mark Gulds Jord laa omkring en Trediedel af en Mark Guld i Mønt. Antager man, at en Mark Guld var et Stykke dyrket Jord, hvori der kunde saas to Øre Korn, og regner man med, at et Alsædsbrug med smaa Udsædsarealer var eneraadende, dengang den første Guldvurdering blev fore-

⁵⁴) Den Opfattelse af Udsæden i Aarslev, som gøres gældende i »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 217 f., kan ikke fastholdes, med mindre man antager, at Ordene »singulis annis« er indkommet ved en Fejl. Hvis det Aarslev, som omtales i Haandskrift Ny kgl. Sml. Fol. 754 (se ovenfor S. 25), er Sønder- og ikke Nørre-Aarslev, maa i øvrigt et af de Argumenter, der anf. Sted fremføres til Støtte for denne Fortolkning, lades ude af Betragtning. Det fremgaar nemlig af det paagældende Sted i Haandskriftet, at i det mindste en af de Gaarde i Aarslev, som ikke blev anvist Præbendet Egaa i 1427, i saa Fald tilhørte Sakristanens Præbende.

NB.: I »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 123, skal »2 b I . . . Aarslev (2 Gange)« rettes til »2 b I . . . Aarslev«, medens der S. 122 skal indskydes en Linie, hvori der staar »2 b α* I (VI, 435 Aarslev)«.

taget, kan de ældste Mark Guld godt repræsentere store Arealer, der faktisk var en Mark Guld værd.

Ved sine Undersøgelser af Kong Valdemars Jordebog og Jydske Lov er Svend Aakjær kommet til den Opfattelse, at Værdien af den Mængde Korn, som kunde saas i de dyrkede Jorder i hele deres Udstrækning, var identisk med deres teoretiske Skyldværdi, som igen var $\frac{1}{24}$ af deres teoretiske Jordværdi. Da man kunde købe 4 Mark = 4×24 Ørtug Korn Sjællandsmaal for 1 Mark Guld, skulde 1 Mark Gulds Jord altsaa oprindeligt være det samme som 4 Ørtug Land = c. 8 Tdr. Land (se f. Eks. »Nordisk Kultur«, Bd. 30, S. 230 f., og den sammenfattende Oversigt i Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 118f.). Forud for den Vurdering, hvorved 4 Ørtug Land blev ansat til 1 Mark Gulds Jord, mener Svend Aakjær, at der allerede har fundet en anden Vurdering Sted, hvis Mark Guld forholdt sig til Mark Guld efter den nye Vurdering som 3 til 8 (se f. Eks. Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 118). Den Hypotese, der ovenfor er fremsat til Forklaring paa Guldvurderingens Problemer, forudsætter, at Guldvurderingen er foretaget paa Grundlag af Udsæden i hele Marken, at en Mark Guld, dengang Taksationen fandt Sted, har været i det højeste 9 Tdr. Land Agerjord, og at nogle Byers Guldvurdering gaar tilbage til Tiden før og andre Byers til Tiden efter en Overgang fra Alsæd til Tovangsbrug. Da denne Overgang i Forbindelse med nogen Forøgelse af den aarlige Udsæd har gjort det dyrkede Areal 2—3 Gange saa stort som tidligere, stemmer Hypotesen altsaa overens med Svend Aakjærs Teorier og med de af ham fremdragne Kendsgerninger. Naar Svend Aakjær ikke forklarer Forskellen paa Størrelsen af en Mark Guld efter ny og gammel Vur-

dering ved Hjælp af Markernes forskellige Dyrkningsformer, hænger det sammen med, at han anser den Udsæd, Jordebogen 1315 opgiver, for i alle Tilfælde at være Udsæden i hele Marken.

I Vore regnede man, ogsaa efter at Jorden var kommet under Kultur, med den Ansættelse til Svinslæg, som havde fundet Sted, før Skovene blev ryddet. Hvert Svinslæg var ifølge Jordebogen paa $\frac{1}{16}$ Mark Guld, og Svend Aakjær antager derfor i »Nordisk Kultur«, Bd. 30, S. 238, og i Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 112 f., at 16 Læg, d. v. s. 16×6 Svins Olden, i Almindelighed blev takseret til 1 Mark Guld. Da man ellers ikke kender noget Eksempel paa, at Skove var guldvurderede, er det imidlertid mere sandsynligt, at Vore først blev takseret til Mark Guld, efter at Skovene havde givet Plads for de dyrkede Marker.

Da det i Jordebogens Kapitel om Begtrup hedder, at hver Tolvting har en Værdi af 28 Mark Penge, »unde tenet quodlibet tolfting marcham auri et tres partes unius marche auri«, antager C. Paludan-Müller i »Videnskabernes Selskabs Skrifter«, 5. Rk., hist. phil. Afd., 4. Bd., S. 250 f., og C. A. Christensen i sin Afhandling om Ledingssatserne i »Med Lov skal Land bygges«, S. 299, at en Mark Guld i alle Byer var et Stykke Jord, som, dengang Vurderingen blev foretaget, havde en Værdi af 16 Mark Penge. I Tiden efter 1240 faldt Kursen paa Mark Penge stærkt og ved at forudsætte, at Mark Guldtaksationen af de forskellige Byer ikke fandt Sted til samme Tid, bliver C. A. Christensen derfor i Stand til at forklare, hvorfor 1 Mark Gulds Jord i 1315 ikke var 1 Mark Guld værd, og hvorfor 1 Mark Guld ikke altid svarede til lige mange Øre Korns Udsæd, Øre Korns Afgift og Tdr. Land 1683. I

»Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 6, S. 197 ff., er der fremført en Række Indvendinger, der kan rejses mod C. A. Christensens Hypotese, og som i alt Fald har saa megen Vægt, at andre Forsøg paa at finde en Forklaring paa Guldvurderingens Problemer ikke paa Forhaand kan afvises⁵⁵).

Bolskiftets Opstaaen og Bolinddelingens Indførelse.

Tabel 15.

Byens Navn	Det Antal Bols Jord, der gennemsnitlig tilhørte Kapitlets Bryder	Det Antal Øre Korn, der aarlig kunde saas i et Bols Jord	Bolenes Mark Guldtal	Det Antal Tdr. Land 1683, der svarede til et Bol
Hedensted	0,25		16	172,2
Torup	0,25	23,1	(16)	168,6
Vore	0,25—0,27	30—32	15—16	257,5
Lille Dalby	} 0,31	21,3	12	135,8
Aarup		20		129,7
Laasby	0,38	21,3	12—16	147,0
Nørup	0,38	21,3—32		
Egaa	} 0,50	10,7	8	76,1
Lystrup				
Tirstrup	0,58	12	8	
Vester Alling	0,63		12	134,0
Ølsted	0,67	10,5	6	87,2
Kasted	0,88	16	(15—16)	145,5
Vejlby	0,88	13	8	77,8
Tiilst	1,00	12	4	84,6
Aarslev	1,23	10,7	(8—10)	97,3

Tabellens Tal er beregnet paa Grundlag af Jordebogens Oplysninger, Henrik Pedersens »Det danske Landbrug 1688« samt det Materiale, der er tilvejebragt ved Undersøgelserne i de tre første Kapitler.

Udsæden i Hedensted og Vester Alling er ikke anført, da Jordebogen kun opgiver den Mængde Korn, der kunde saas, naar betydelige Arealer først var ryddet (se ovenfor S. 62 f.).

⁵⁵) En instruktiv Oversigt over ældre Forskeres Opfattelser af Guldvurderingen er givet af Svend Aakjær i Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 97 ff.

I Tabellens tredie Kolonne er der sat Parentes om de Mark Guld-
tal, der ikke fremgaar direkte af Jordebogens Opgivelser.
Følle og Byerne paa Mols er ikke medtaget, fordi det er tvivl-
somt, om nogen af disse Byer har været inddelt i Bol (se ovenfor
S. 38 ff. og S. 40).

Af Tabel 15 fremgaar det, at der var fra 0,81 til 2,00
Bryder pr. Bol i alle Byer, hvor Udsæden i et Bols
Jord ikke androg over 16 Øre Korn. Da man maa regne
med nogen Forøgelse af Gaardenes Antal siden Bol-
inddelingen, kan det næppe betvivles, at Bolene i disse
Byer oprindeligt har haft samme Størrelse som en nor-
mal Frimandsgaards Tilliggende.

I de Byer, hvor man kunde saa 20 eller endnu flere
Øre Korn i et Bols Jord, var der derimod 2—4 Bryder
pr. Bol. Da 3 af Byerne med de særligt store Bol, nem-
lig Torup, Aarup og Nørup, er unge Torp-Byer, og store
Strækninger i Hedensted⁵⁶⁾ og Vore⁵⁷⁾ Sogne har været
skovklædte langt ned i Tiden, er Bolenes Størrelse
saavel som Gaardenes Antal antagelig vokset relativt
stærkt i disse Byer takket være betydelige Udvidelser
af de dyrkede Arealer. Det er altsaa sandsynligt, at
Bolet ogsaa her oprindeligt har svaret til en almindelig
Gaards Jorder.

Efter at den Udvandring, der fulgte med Vikinge-
togene, var ophørt, og de fleste Muligheder for at an-
lægge nye Landsbyer var udtømt med Torpbebyggel-
sen, maatte Gaarddelingen træde i Forgrunden, naar
det gjaldt om at skaffe Plads til Befolkningsoverskud-
det. Ovenfor S. 46 f. er det paavist, at Agerskiftet i Dej-
red, der minder stærkt om et Bolskifte, netop er op-

⁵⁶⁾ En Del af Kannikernes Jord i Hedensted var Skovjord. Navne
som Rødkærslund og Remmerslund — muligvis ogsaa Hane-
bal og Præsteballe (se ovenfor S. 6 f.) — tyder ligeledes paa
gammel Skovbevoksning.

⁵⁷⁾ Vore betyder Udmark, og Bymarkens Inddeling i Svinslæg
viser da ogsaa, at der er Tale om gammelt Skovland.

staaet ved en saadan Udstykning af store Gaarde til mindre.

Da det altsaa ser ud til, at Byerne oprindeligt har haft lige saa mange Bol som Gaarde, da Agerskifter, som ligner Bolskiftet, kan fremkomme ved Udstykning, og da Ordet Bol er beslægtet med Ordene bo og Bolig, forekommer det sandsynligt, at Bolskiftet er opstaaet enten ved Deling og senere Sammenlægninger⁵⁸⁾ af Gaarde og Gaardsparter eller som en videre Udformning af et Agerskifte, der var blevet til paa denne Maade (se Poul Johs. Jørgensen »Dansk Rets-historie«, S. 180).

I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1918, S. 219, fremsætter Henrik Larsen den Formodning, at Landsbyernes Gaarde omkring Aar 1000 blev inddelt i Bol, som hvert skulde stille en Mand, naar Leding udbødes. For at man kunde se, hvilke Gaarde der hørte til samme Bol, og i hvilken Orden de skulde stille Ledingsmandskab, fandt man paa at bolskifte Bymarkerne. Marken i Begtrup var imidlertid bolskiftet, skønt Byen var inddelt i Tolvtinger, som var Tolvtedele af hele Byen, ikke af Bolene. I det mindste i denne By kan Bolinddelingen altsaa vanskeligt være Forudsætning for Bolskiftets Opstaaen.

Naar Bolene i de fleste Byer var lige store, kan det naturligvis skyldes en sekundær Udjævning, der staar i Forbindelse med Bolets Anvendelse som Enhed ved Rettigheders og Byrders Fordeling paa Byens Gaarde. Ulige simplere vilde det dog være, hvis man antog, at Fællesskabet før Gaarddelingernes Tid var gennemført saa konsekvent, at alle Gaarde i samme By havde lige

⁵⁸⁾ Nemlig i de Tilfælde, hvor samme Gaard havde Andel i flere Bol.

megen Jord⁵⁹⁾ (se Poul Johs. Jørgensen, anf. Sted, S. 180 f.). Er dette Tilfældet, skete der næppe andet ved Bolinddelingens Indførelse, end at man gik over til at benytte Bol, Fjerdinger, Ottinger og andre Bolsparter som Betegnelse for Gaardenes Andele i Bymarken.

Som Tabel 15 viser, er Bolenes Mark Guldtal, for saa vidt som de fremgaar af Jordebogens Oplysninger, i Regelen delelige med 4 og altid delelige med 4 eller med 3. Det kan altsaa ikke betvivles, at Guldvurderingen har været tilknyttet den ældre Inddeling i Bol med deres Fjerdinger og Ottinger.

Kolt var ifølge Jordebogen delt i »tres partes equalles«. Da Kolt Bymark havde to Vange, og Gaardene naturligvis, uanset hvilken »Del« de tilhørte, har haft Agre i begge Vange, kan disse »Dele« ikke være sammenhængende Stykker af Bymarken, men maa være Grupper af Agre, fordelte paa begge Vange, ganske som Tilfældet var med Bolene. Hver »Del« var paa 10 Mark Guld⁶⁰⁾ og svarede til c. 90 Tdr. Land i 1683. Da de tre »Dele« altsaa ogsaa havde samme Størrelse som normale Bol, men ikke kaldes Bol og heller ikke har Mark Guldtal, der er delelige med 4 eller med 3, er de sandsynligvis opstaaet paa samme Maade som Bolene, men paa et Tidspunkt, da Inddelingen i Bol var gaaet af Brug⁶¹⁾.

⁵⁹⁾ Saa længe Gaardene i samme Landsby skulde være lige store, kunde Gaarddelinger vanskeligt finde Sted. De overtallige Mennesker var derfor i det store og hele henvist til Udvandring og Udflytning i Torperne.

⁶⁰⁾ Forudsat, at Landboen ikke havde fæstet Jord af Kapitlet direkte (se »Østjydsk Hjemstavn« 1941, S 33).

⁶¹⁾ At Kirkens Jord laa uden for Inddelingen i »partes«, er ikke — saaledes som det formodes i »Østjydsk Hjemstavn« 1941, S. 35 — ensbetydende med, at Kolt først blev delt i de tre »Dele«, efter at Kirken var bygget og havde faaet Jord i Byen tildelt. Se saaledes det, der bemærkes vedrørende Kirkestuvenerne og Bolene ovenfor S. 5.

I sin Bog »Die Grosshufen der Nordgermanen« gør K. Rhamm S. 404 f. gældende, at der fandtes nogle særlig store Bol, der var delt i Tolvtinger, ikke i Ottinger. Da Rhamm selv gør opmærksom paa, at en Tolvting i en af de 6 Byer, han nævner, muligvis var en Tolvtedel af hele Bymarken, og det samme synes at være Tilfældet med i alt Fald 2 af de øvrige, nemlig Begtrup og Fuglsø (se ovenfor S. 50 f.), bliver der ikke meget tilbage, som taler for Rhamms Teori.

Ejendoms- og Besiddelsesforhold paa Kapitlets Gods i Jylland.

Hedensted Kirkes Jorder, Kapitlets Gaard Toftehesle, Godset i Surekær og Enemærket Havreballe indtager en Særstilling, for saa vidt som Jordebogen hverken omtaler, hvem det paagældende Gods var fæstet til, eller oplyser, hvor meget det indbragte Kannikerne i Indtægt. Af disse Besiddelser er Enemærket Havreballe, der i Slutningen af Middelalderen var en Gaard under Bispestolen, den eneste, der laa saa nær ved Aarhus, at den kan være drevet af Kapitlets Forvalter og for Kannikernes Regning. Med Undtagelse af Hesteengen i Aarslev, hvis Hø benyttedes til Foder »pro equis mensæ«, var alle Kapitlets øvrige Ager- og Engjorder utvivlsomt lejet ud til Bryder eller Landboer.

En Del af Kannikernes Jord i Tiilst brugtes af forskellige »inutiliter conducentes«, og Hedensted Kirkes Jorder har højst sandsynligt udgjort mindre Parter af flere Gaardes Tilliggender. I øvrigt var det aabenbart Regelen, at Kapitlet ejede Gaardenes Marker og Enge i hele deres Udstrækning og uden noget Fællig af den ene eller den anden Art.

Om Landboen i Stad hedder det, at han »habet terram . . ., quæ est quarta pars de terra Petri Stoop ibidem tam in silvis quam in aliis«. I øvrigt omtaler Jordebogen kun Skove i Borup (mindst 300 Svins Olden), i Kirkens Enemærke i Hedensted, i Hinnerup (40 Svins Olden), i Graaske⁶²⁾ (300 Svins Olden), i Drammelstrup (200 Svins Olden), i Havreballe, i Vester Alling (40 Svins Olden) og paa to Steder i Aarslev (»in quarum utra [rum] que nemo est compossessor nobiscum«), altsaa i alle Kapitlets Enemærker, i Aarslev, hvis Skov tilhørte Kannikebordet alene, samt i Vester Alling. Da der utvivlsomt hørte Skov til Kannikernes til Dels betydelige Besiddelser i de andre Byer, kunde man tænke sig, at Jordebogen ikke beskriver dem, fordi Skovene i disse Byer var en Part af Landsbyernes Fælleseje, som Bønderne udnyttede i Forhold til deres Agertilliggenderes Størrelse, saaledes som Tilfældet øjensynligt har været med Skoven i Stad. Enemærkeskovene derimod havde Kannikerne forbeholdt sig selv, idet de enten anvendte dem til eget Brug⁶³⁾ eller lejede Udnyttelsesretten ud til Omegnens Bønder. Hvad Skoven i Vester Alling angaar, voksede den til Dels paa gammel Agerjord og er muligvis af den Grund gjort til Genstand for Omtale.

Til Kapitlets Besiddelser i Følle, Vejlbj og Egaa hørte der bl. a. en Frugthave. Om den i Følle bemærkes det udtrykkeligt, at den var en Part af en Brydegaaards Tilliggende. Af Jordegodsets øvrige Herligheder omtaler Jordebogen »duo stagna, in quibus sunt boni pisces« i Borup, »pauca piscatura« i Grundfør, »pra-

⁶²⁾ Kannikerne ejede kun Retten til Oldendrift i Skoven, som i øvrigt tilhørte Domkirkens Bygningsfond.

⁶³⁾ Fra Enemærkeskoven i Borup plejede Kannikerne saaledes at faa »cremalia pro majori parte«.

tum modicum arundinum« i Egaa og »arundines in magna copia« i Aarslev. Rørene i Aarslev »solet habere mensa, nisi quantum dimittit familie«.

Vedrørende de Bygninger, som Kannikerne ejede, eller deres Fæstere beboede, indeholder Jordebogen følgende Oplysninger: Hedensted Kirke »habet fundum, in quo sunt domus pretii XVI marcharum vel circa, et alium fundum juxta ecclesiam, in quo residet dyaconus«; af Kannikernes Jord i Aarup blev der kun betalt en Øre Korn, »quia non sunt ibi domus«; Jorderne i Grundfjør har tilhørt Kannikebordet fra gammel Tid af; »sed fundum cum domibus emit cantor Thrugillus tempore sue procurationis«; Jorderne og Gaarden i Laasby havde tidligere tilhørt en Mand ved Navn Niels Menwet, som »edificavit domos fere destructas«; endelig meddeler Jordebogen, at Kannikerne i forskellige Byer ejede en eller flere »curias« eller »curtes«, hvormed der vel i Regelen er tænkt paa andet og mere end de paagældende Gaardes Jorder⁶⁴). Da samtlige Bygninger, som Jordebogen nævner, aabenbart tilhørte Kannikerne og dem alene i 1315, er det sandsynligt, at Jordebogens Forfatter ellers ikke omtaler Gaardenes Bygninger, fordi han betragter det som en Selvfølge, at de Huse, der stod paa Kannikernes Grund, var deres Ejendom. Hvad Bygningerne i Grundfjør angaar, har der rimeligvis, før de blev købt af Kapitlet, foreligget et af de i visse Egne almindelige Tilfælde, hvor en Person ejede en Gaards Marker, medens en anden, i Regelen den, der boede paa Gaarden, var Ejer af dens Toft og Bygninger.

⁶⁴) Om Kolt hedder det »Hic habet mensa duas curias . . . Etiam habet hic mensa XVII markas auri cum dimidia in terris«. Her kan curia altsaa ikke betyde andet end en Gaards Toft og dens Bygninger.

Jordebogen oplyser, at Niels Menwet, der genopbyggede Kapitlets Gaard i Laasby, forsynede den med Kvæg og andet fornødent (nemlig Redskaber og Saa-sæd). Derimod nævner den ingensinde, at Kannikerne helt eller til Dels ejede Gaardenes Besætninger og Avlsredskaber. Da det ikke nødvendigvis hører med til en Jordebogs Opgaver at anføre, hvor mange Heste, Køer m. v. Jorddrotten har overladt sine Fæstere, tør man ikke ud fra dette slutte, at Kannikerne aldrig havde Part i hverken Besætninger eller Inventar. (Jvnf. Johs. Steenstrup i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, S. 74 f.).

De jydskes Fæstere og deres Afgifter.

I »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, S. 75, hævder Johs. Steenstrup, utvivlsomt med Rette, at det »solet dare« — to Gange staar der endogsaa »solet dare . . . *vel circa*« — som Opgivelserne af Brydernes Kornafgift næsten altid indeholder, viser, at Bryderne ikke betalte en bestemt Mængde Korn hvert Aar, men svarede en fast Kvotapart af deres Kornhøst.

Ser man bort fra de Byer, hvor der var særligt mange Landboer, som ikke betalte Kornafgift (Aarslev og Følle), fremgaar det af den næstsidste Rubrik i Tabel 16, at 1 Øre Kornets Afgift uden for Mols, Djusland og Sønner Hald Herred svarede til mellem 1 og $1\frac{1}{3}$ Øre Kornets Udsæd. Da Jordebogens Udsæd er den maksimale, og Datidens Foldudbytte laa om ved 3, er det sandsynligt, at Bryderne ligesom en Del af Ribekannikernes Bryder betalte Kapitlet en Trediedel af deres Kornhøst (se Johs. Steenstrup anf. Sted, S. 73 og S. 84, og C. A. Christensen i »Historisk Tidsskrift«, 10. Rk., Bd. 1, S. 464 f.).

Tabel 16.

Byens Navn	Brydernes Antal	Det Antal Øre Korn, Bryderne gennemsnitlig kunde saa	Det Antal Læs Hø, Bryderne gennemsnitlig kunde høste	Brydernes gennemsnitlige Afgift i Øre Korn	Det Antal Øre Korn's Udsæd, der svarer til 1 Øre Korn's Afgift	Det Antal Læs Hø, der svarer til 1 Øre Korn's Afgift	
Lille Dalby	1	$2\frac{1}{3}$	7	[3]	[0,78]	2,33	
Grundfør	1	$4\frac{2}{3}$	12	5	0,93	2,40	
Torup	1	[2]	5	2	[1,00]	2,50	
Hinnerup ⁶⁵⁾	1	16	40	16	1,00	2,50	
Laasby	1	8	30	8	1,00	3,75	
Egaa og Lystrup	1	9		8	1,12		
Vejlby	1	$11\frac{1}{2}$	14	10	1,15	1,40	
Lille Dalby	1	$2\frac{1}{3}$	7	(2)	(1,17)	3,50	
Øde Jord i Aarup		4	6	1			
Kasted	1	+	14	70	11	1,27	6,36
Ølsted	1		7	30	$5\frac{1}{3}$	1,31	5,63
Hedensted	4	○	$8\frac{7}{8}$	$26\frac{5}{8}$	$6\frac{3}{4}$	1,31	3,94
Tiilst	2		12	32	9	1,33	3,56
Vore	2		8	25	6	1,33	4,17
Borup	2	○	8	30	$5\frac{68}{100}$	1,60	6,00
Begtrup og Fuglsø	1		14	23	8	1,75	2,88
Aarslev	3	+	$13\frac{1}{15}$	×	$6\frac{2}{3}$	1,96	
Tirstrup	3		7	×	$3\frac{1}{3}$	2,10	
Tillerup og Dejred ⁶⁵⁾	1		15	39	7	2,14	5,57
Tillerup og Dejred ⁶⁵⁾	1		$10\frac{5}{7}$	$27\frac{6}{7}$	5	2,14	5,57
Følle ⁶⁵⁾	1	+	$19\frac{1}{5}$	72	8	2,40	9,00
Følle ⁶⁵⁾	1	+	$12\frac{4}{5}$	48	$5\frac{1}{3}$	2,40	9,00
Drammelstrup	1	○	$27\frac{1}{3}$	$25\frac{1}{2}$ ⁶⁸⁾	10	2,73	2,55
Graaske	1		24		(7)	(3,43)	
V. Alling-Hejlskov	2	○	$24\frac{1}{2}$	35	7	3,50	5,00
Graaske	1		24		$[2\frac{1}{3}]$	[10,29]	
Torup og Knæsted	1		12				
Torup	1		$4\frac{1}{3}$	$10\frac{1}{2}$			
Tiilst Kirke	1				9		
Kolt	1		×	×	$8\frac{1}{3}$ ⁶⁷⁾		
Kolt	1		×	×	$5\frac{1}{3}$		
Kysing	3		×	×	6		
Nørup	1			30	4		7,50

⁶⁵⁾ Der er regnet med, at Brydernes Andele af den samlede Udsæd og Høhøst er proportionale med deres Kornafgifter.

⁶⁶⁾ Brydernes Afgifter skulde erlægges i Rug.

En Cirkel er anbragt ud for de Byer, hvis Udsæd er den, der kunde saas, hvis ikke det meste af Jorden var »occupata silva et mirica«, eller hvis Jorden »ex integro« eller »ex toto aretur«. Et Kors er anbragt ud for de Byer, hvor der var flere end 1 Landbo pr. Bryde, der ikke svarede Kornafgift. Selv om Landbostavnene altid er betydeligt mindre end Brydegaardene, maa man naturligvis i disse Tilfælde regne med, at den Udsæd og den Høhøst, Tabellen opgiver, er en Del større, end de skulde være. Et Kryds betegner, at vedkommende Bys Udsæd eller Høhøst er opgivet vangevis. Da de jyske Flervangsbrug aabenbart altid har været meget uregelmæssige (se ovenfor S. 69), lader det sig ikke gøre at beregne saadanne Byers aarlige Udsæd eller Høhøst. Den Kornafgift, der ifølge Jordebogen blev betalt af Kannikernes Gaard i Lille Dalby, er uforholdsmæssig stor. Formodentlig har Bryden i Lille Dalby haft Kapitlets øde Jord i Aarup til Leje, saaledes at den ene af de 3 Øre Korn, han svarede i Afgift, er Betaling for Retten til at udnytte dette Stykke Jord. Medens Kornafgiften af Jorden i Lille Dalby er større end normalt, er den Afgift, Bryden i Graaske maatte betale, usandsynlig lav. Da det ikke er udelukket, at en af Jordebogens direkte eller indirekte Kilder har benyttet de danske Betegnelser for Kornmaalets Enheder (Øre, Ørtug), er det muligt, at man i Stedet for VII solidos, som der staar i Jordebogen, skal læse VII oras. Vedrørende Torup-Afsnittets Opgivelser, som utvivlsomt er forkerte, se ovenfor S. 12.

I Tabellen er der sat kantet Parentes om de Tal, der er udregnet paa Grundlag af Oplysninger, som i Henhold til det ovenfor anførte næppe er rigtige, og rund Parentes om de Tal, der er udregnet paa Grundlag af de foreslaaede Rettelser.

I det Afsnit, der behandler Kapitlets Besiddelser i Aarslev, oplyser Jordebogen, at der kan saas »16 Ørtug Korn og slaas 28 Læs Hø i et Bol i en Vang«, saaledes at der »hvert Aar samstedts vil kunne saas 3 Mark Korn eller deromkring i Aarslev«. Regner man med, at den Høhøst, der opgives, ligesom Udsæden er den gennemsnitlig aarlige, kunde hver Bryde høste $69\frac{1}{15}$ Læs Hø, og hver Øre Korns Afgift vilde svare til 10,36 Læs Hø. Da disse Tal er usædvanligt store, er det imidlertid mere sandsynligt, at de 28 Læs er den Mængde Hø, der kunde slaas i de Dele af en Vang, som tilhørte et enkelt Bol, naar intet af Vangens Græs blev benyttet til Foder. Dersom Udsæden er den gennemsnitlig aarlige, men Høhøsten den maksimale, vil det ogsaa være lettere at forstaa, hvorfor »singulis annis« først vedføjtes den Udsædsopgivelse, hvortil der ikke er knyttet nogen Oplysning om Høhøstens Størrelse (se ovenfor S. 70 f.).

⁶⁷⁾ $\frac{1}{3}$ Øre af denne Brydes Kornafgift skulde erlægges i Hvede.

⁶⁸⁾ Hertil kommer de Læs Hø, der muligvis kunde høstes i Ene-mærket.

Paa Mols og Djursland samt muligvis i Sønder Hald Herred svarede 1 Øre Korn's Afgift til mellem 1,60 og 2,73—3,43 Øre Korn's Udsæd. Da Jorden paa disse Egne næppe var saa daarlig, at Foldudbyttet kun var c. halvt saa stort som i de andre Byer, har den Kvotapart af Kornhøsten, som Bryderne paa Djursland og Mols skulde betale, sandsynligvis været betydeligt mindre end sædvanligt. Det er en Kendsgerning, at Kornlandgilden om ved Aar 1330 blev nedsat til henved en Trediedel (se C. A. Christensens Afhandling om Landgildens Nedsættelse i »Historisk Tidsskrift«, 10. Rk., Bd. 1, S. 446 ff.). Billedet af denne sociale Omvæltning vil imidlertid ændre sig en Del, naar det kan paavises, at der findes Egne, hvor den lave Kornafgift var almindelig allerede i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede.

Tabellen viser, at det i Hovedsagen var i de samme Byer, 1 Øre Korn's Afgift svarede til færrest Læs Hø og færrest Øre Korn's Udsæd. Det kan altsaa ikke skyldes Forskel paa Høhøstens Størrelse, naar Afgiften i Forhold til Udsæden var væsentlig større i nogle Byer end i andre.

Bryderne i Aarslev skulde køre Kannikernes Hø til Aarhus, Bryderne i Borup skulde hver holde 400 Alen Hegn (rimeligvis som Afløsning for »*alia minuta*«, som de ellers maatte svare), og Bryderne i Tillerup, Dejred og Begtrup skulde vedligeholde en Part af Hegnet omkring Borup Enemærke »*secundum arbitrium procuratoris nostre mense*«. Desuden føjes der til Opgivelserne af Brydernes Kornafgifter i 3 andre Byer »*cum minutis*« eller »*cum aliis minutis*« og i 7 »*et cetera*«. De Ydelser, der betegnes med »*(alia) minuta*« og »*et cetera*«, er sikkert Smaaredsel og nogle Dages Arbejde, der blot ikke saaledes som Landboernes og Gaard-

sædernes Smaaredsel og Arbejde specificeres nærmere, fordi de i Forhold til Kornafgifterne kun havde ringe Værdi.

Ifølge Ribe Oldemoder skulde Ribekannikernes Bryder svare Smør og Ost, øjensynligt som Vederlag for Køer, som Kapitlet havde overladt dem (se Johs. Steenstrup i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, S. 74). Da Aarhuskannikerne, selv om Jordebogen ikke omtaler det, muligvis har ejet en Del af Besætningen paa deres Gaarde (se ovenfor S. 81), er det ikke udelukket, at deres Bryder ogsaa har maattet betale Smør og Ost til Kapitlet. Senere hen hørte Smør i det mindste altid med til den Landgilde, der svaredes af Kapitlets Gaarde.

Kannikebordet ejede Øksenmølle, som plejede at give en Indtægt paa 14 Øre Mel, en Mølle i Grundfør, som plejede at give en Indtægt paa 14 Øre Korn eller Mel eller ogsaa 40 Mark Penge, samt en Mølle i Aarslev, som plejede at give en Indtægt paa 14 Øre Mel. Da det skulde være et sært Træf, om de tre Møller, der svarede nøjagtig lige mange Øre Mel, maatte betale en bestemt Kvotapart af deres Indkomster, er »solet« og »solebat« formodentlig indkommet ved Analogi fra Opgivelserne af Brydernes Afgifter. Om Møllen i Aarslev hedder det, at den »solebat« ikke »solet dare XIV oras farine«. Sandsynligvis har den været øde i 1315.

En Sammenligning mellem Tabellerne 16 og 17 viser, at Brydernes Gaarde paa Djursland og Mols havde Jord til mere end 5 Øre Korns Udsæd, medens alle mindre Gaarde kaldtes Landbostavne. Uden for Mols og Djursland, hvor Brydernes Afgifter var relativt højere, laa Grænsen mellem Brydernes og Land-

Tabel 17.

Hver Landbo eller Gaardsæde betalte

Byens Navn	Landboer	Gaardsæder	Øre Korn	Øre Penge	Høns	Gæs	Lam	Dages Arbejde	Plov dage	Vogne til Hovedgrd.	Vogne til Aarhus	Øre Korn til Udseed	»Fæstet«
Bjødstrup	1		2					⁶⁸⁾					
Dejred	1		2									4 ² / ₇	
Hinnerup	7		1 ¹ / ₇									1 ¹ / ₇	
Tved	1			8	2			6 ⁷⁰⁾	2 ⁷⁰⁾			3 ¹ / ₃	
Tillerup	1			6	4			6 ⁶⁸⁾	2	3	1	2 ² / ₃	1/1
Drammelstrup	17			5	2			3		3			
Følle	1			4	2			6					1/1
Norsminde	5			3	3			3					
Følle	1			3	2			6					
Kasted	3			2 ² / ₃	2			2					1/2
Norsminde	4			2	2			2				1/3	
Stad	1			2	2			6					
Følle	1			2	2			4					
Kysing	1			2	2			4					
Egaa	1			1 ¹ / ₃	1	1		4					
Norsminde	2			1	2			2				0	0
Lille Dalby	1			1	2			6					
Følle	4			1	2			3 ⁷⁰⁾					
Kolt	1			1	2			3					
Begtrup		1		1	2			2					
Kysing		1		1	2			2					
Borup		7		1	2		1 ⁷¹⁾	2					
Hedensted	1			2 ² / ₃	2			3 ⁷¹⁾					
Tirstrup	1												
Aarslev	8												

⁶⁸⁾ Landboerne i Dejred og Tillerup skulde hjælpe med til at vedligeholde Hegnet om Borup Enemærke »secundum arbitrium procuratoris mense nostre«.

boernes Gaarde lavere, maaske helt nede ved Jord til 2 Øre Kornes Udsæd⁷⁰).

Om de to Landboer i Norsminde, som betalte 1 Øre Penge og 2 Høns og gjorde 2 Dages Arbejde, oplyser Jordebogen, at de ikke havde Andel i Bymarken (se Tabel 17). Da Gaardsædernes Afgifter var af en lignende Størrelse, har Gaardsæderne formodentlig været Husmænd uden Jord.

Af Landboerne var der foruden de to i Kysing endnu et Par Stykker, der betalte samme Landgilde som Gaardsæderne, og som næppe heller havde lejet Jord af Kapitlet. Da disse Landboer ikke boede inden for et snævert afgrænset Omraade, kan man vanskeligt forklare, hvorfor de ikke kaldes Gaardsæder, med mindre man antager, at de havde fæstet Jord af Trediemand og da snarest af en af Kapitlets Bryder⁷¹).

Antager man, at Landboerne i Hinnerup havde fæstet en tidligere Brydegaard, vilde to Landboer paa Mols være de eneste, som betalte Kornafgift ligesom Bryderne. I øvrigt bestod Landboernes Ydelser til Kapitlet altid af Penge, Høns (en enkelt Gang Gæs eller Lam) og Arbejde. Det bemærkes udtrykkeligt om nogle faa Landboers Arbejde, at det kom bestemte Brydegaarde til gode. Da Kannikebordets Behov for Hoveriydelser

⁷⁰) Om disse Arbejdsydelser bemærkes det udtrykkeligt, at de »solent adjacere« en af Kapitlets Brydegaarde.

⁷¹) I Stedet for Lammet og de tre Dages Arbejde skulde Gaardsæderne i Borup i 1315 holde 400 Alen Hegn ved lige.

⁷²) Landboerne skal slaa Kannikebordets Eng i Aarslev.

⁷³) Medens de jyske Gaardsæder var Husmænd uden Jord og kaldes *inquilini* paa Latin, havde Gaardsæderne paa Kapitlets sjællandske Gods Smaagaarde ligesom de jyske Landboer og kaldes *coloni* paa Latin (jvfr. »Jyske Samlinger«, 5. Rk., Bd. 5, S. 99).

NB.: Betegnelserne Landbo og Bryde forekommer ikke i Jordebogen, der altid skriver *coloni* og *vilici*.

⁷⁴) Vedrørende Landboen i Kolt se ovenfor S. 77.

næppe har været stort, og Afstandene til Aarhus i Regelen var betydelige, har det samme muligvis været Tilfældet med en stor Part af de øvrige Landboers og Gaardsæders Arbejdspræstationer.

Medens Brydernes Kornafgift sandsynligvis var en bestemt Andel af Kornhøsten, var Landboernes Landgilde aabenbart altid en fast aarlig Afgift. Om Landboen i Bjødstrup hedder det saaledes: »Colonus reddit annuatim duas oras annone«, og om Landboerne i Hinnerup: »Coloni . . . dant marcham annone«. Naar det vedrørende Landboen i Dejred oplyses, at han »*solet dare duas oras annone*«, er der, som Johs. Steenstrup i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, S. 75, formoder, sikkert Tale om en Fejl, der skyldes Analogi fra Opgivelserne af Brydernes Kornafgifter.

Nogle af Landboerne og Gaardsæderne skulde gøre helt op til 6 Dages Arbejde. Der kan altsaa ikke være Tale om Ugedage; men det Arbejde, Jordebogen opgiver, maa være det, Landboer og Gaardsæder skulde udføre i Løbet af et Aar.

Af Tabel 18⁷⁵⁾ fremgaar det, at Antallet af Landboer og Gaardsæder ikke er simpelt proportionalt med Kapitelgodsets Størrelse i de forskellige Byer. Derimod var det en fast Regel, at Kannikernes Besiddelser var betydelige og udgjorde et Enemærke eller en væsentlig Part af Marken i de Byer, hvori de havde flere Landboer eller Gaardsæder. Landboernes Gaarde var altid smaa, og Landboer saavel som Gaardsæder var

⁷⁵⁾ Tabellen medtager ikke Tiilst Kirkes Stuvjorder, der laa i flere Byer, Bordets egentlige Besiddelser i Tiilst, af hvilke en Del var lejet ud til forskellige ikke nærmere specificerede Mennesker, samt Godset i Torup, hvis Fæsteres Antal og Afgifter Jordebogen ikke anfører i Toftehesle-Afsnittet, der indeholder de eneste troværdige Oplysninger om disse Besiddelser.

Tabel 18.

Byens Navn	Kapitlets Gods er et Enemærke eller udgør nedennævnte Del af Bymarken	Antallet af Bryder paa Kapitlets Gods	Antallet af Landboer paa Kapitlets Gods	Antallet af Gaardsæder paa Kapitlets Gods	Udsæden i Kapitlets Andel af Bymarken i Ører Korn
Drammelstrup	Enemrk.	1	17	—	72
Aarslev	$\frac{37}{50}$	3	8	4	$39\frac{1}{15}$
Kysing	Enemrk.	3	12	1	—
Følle	$\frac{1}{2}$	2	7 (10)	—	32
Hinnerup	Enemrk.	1	7	—	24
Borup	Enemrk.	2	—	7	16
Kasted	$\frac{7}{16}$	1	3	—	14
Tirstrup	$\frac{7}{16}$	3	1	1	21
Hedensted	$\frac{9}{28}$	4	1	—	36
Dejred	$\frac{1}{5}$	1	1	—	24
Kolt	$\frac{17}{30}$	2	1	—	—
Begtrup	$\frac{1}{4}$ }	1	—	1	8
Fuglsø		—	—	—	6
Egaa	$\frac{3}{64}$ }	1	1	—	4
Lystrup		—	—	—	5
Tillerup		1	1	—	6
Bjødstrup		—	1	—	5
Tved		—	1	—	$3\frac{1}{3}$
Lille Dalby	c. $\frac{1}{9}$	1	1	—	$2\frac{1}{3}$
Stad		—	1	—	$\frac{1}{3}$
Vester Alling	$\frac{1}{4}$	2	—	—	48
Graaske	Enemrk.	1	—	—	24
Vore	$\frac{2}{15}$	2	—	—	16
Vejlby	$\frac{7}{96}$	1	—	—	$11\frac{1}{2}$
Laasby	$\frac{3}{16}$	1	—	—	9
Ølsted	$\frac{2}{15}$	1	—	—	7
Grundfør	c. $\frac{1}{17}$	1	—	—	$4\frac{2}{3}$
Nørup	$\frac{3}{8}$	1	—	—	—

i Regelen afhængige af Bryderne, for hvem de maatte arbejde, og af hvem nogle Landboer sandsynligvis havde lejet Jord. Hvis der findes bestemte Klasser inden for Bondesamfundet i 1315, som har afløst Trællestanden, maa det derfor være Landboerne og Gaardsæderne. Forholder det sig saaledes, at Landboerne og Gaardsæderne var Trællenes Efterkommere,

er det imidlertid let at forstaa, hvorfor der kun var mange Landboer og Gaardsæder i de Byer, som udelukkende eller for Størstepartens Vedkommende tilhørte Kapitlet. Trælle fandtes nemlig i Hovedsagen kun paa Stormændenes Gaarde og kan desuden i hine Tiders Landsbysamfund vanskeligt være benyttet i større Udstrækning paa Gaarde, hvis Ejer ikke havde Raadighed over et Enemærke eller det meste af Byen og kunde disponere over Trællenes Arbejdskraft uden at være afhængig af de øvrige Bymænds Beslutninger.